

2018

Інструментарій для спостереження за доступом до виборів

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

Canada

**Australian
AID**

Інструментарій для спостереження за доступом до виборів

Copyright © 2018 International Foundation for Electoral Systems. Всі права застережено.

Дозвіл на використання: організації чи установи, основним завданням яких є адвокація, інформування та/або захист інтересів людей з інвалідністю, можуть вільно використовувати частини цієї публікації у зв'язку із своєю діяльністю, за умови, що i) при кожному такому використанні вказується, що IFES є автором, та ii) Організація інформує IFES про таке використання на адресу для повідомлень про використання, наведену нижче. В іншому випадку жодна частина цього твору не може відтворюватися у будь-якій формі будь-якими засобами, електронними чи механічними, включно з фотокопіюванням, записом на будь-які носії інформації та завантаженням в системи зберігання даних, без письмового дозволу IFES.

Запити на одержання дозволу повинні містити наступну інформацію:

- Опис матеріалу, щодо якого бажають одержати дозвіл на копіювання.
- Мета, для якої використовуватиметься матеріал, що підлягає копіюванню, та спосіб використання.
- Ваше ім'я, посада, компанія чи організація, номер телефону, номер факсу, адреса електронної пошти та адреса для листування.

Просимо надсилати всі запити щодо надання дозволу на адресу:

International Foundation for Electoral Systems
2011 Crystal Drive, 10th Floor
Arlington, VA, 22202 Email: editor@ifes.org Fax: 202.350.6701

ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДЛЯ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ДОСТУПОМ ДО ВИБОРІВ

Вірджинія Аткінсон

Радник з питань інклюзії

Відділ з питань інклюзії

Ребекка Аабєрг

Старший програмний спеціаліст

Відділ з питань інклюзії

Вересень 2018

International Foundation
for Electoral Systems

ПРО IFES

Міжнародна фундація виборчих систем (IFES) є неприбутковою організацією, що підтримує права громадян на участь у вільних та справедливих виборах. IFES розглядає інклюзивну участь у політичних процесах як питання прав людини та співпрацює з органами управління виборами (ОУВ), організаціями людей з інвалідністю (ОЛІ) та організаціями громадянського суспільства (ОГС) з метою зменшення бар'єрів для політичної участі людей з інвалідністю.

Кожна сьома людина у світі має інвалідність, проте громадяни з інвалідністю все ще недостатньо представлені у політичному та громадському житті. Участь людей з інвалідністю у виборчому процесі закладає підвалини для забезпечення їх включення в усі аспекти життя суспільства, адже це допомагає подолати соціальну стигматизацію та посилює підзвітність виборних посадовців. IFES сприяє зміцненню політичної інклюзії через:

- Надання технічної допомоги ОУВ щодо імплементації міжнародних стандартів, таких як Конвенція ООН про права людей з інвалідністю (КПЛІ);
- Забезпечення можливостей для людей з інвалідністю та організацій громадянського суспільства вести адвокацію за свої права; та
- Підтримку діяльності громадянського суспільства, спрямованої на визначення найкращих практик, шляхом розробки глобальних інструментів, таких як Посібник з питань рівного доступу (Equal Access) та онлайн-ресурси, доступні за посиланням www.ElectionAccess.org.

IFES розпочала свою діяльність з утвердження політичних та виборчих прав людей з інвалідністю у 1997 році і з того часу працює більш ніж у 60 країнах задля включення людей з інвалідністю у політичне життя їх громади.

Зусилля IFES були визнані у 2011 році, коли організація здобула нагороду InterAction Disability Inclusion Award, щорічну премію для міжнародних організацій з розвитку, які працюють над посиленням включення людей з інвалідністю у свої програми та управління. Програмна діяльність IFES у сфері прав людей з інвалідністю також отримала дві нагороди Innovative Practice Awards у 2015 році від проекту Zero, ініціативи Essl Foundation. Ці нагороди створюють можливість для глобального обміну найбільш інноваційними та ефективними рішеннями проблем, які постають перед людьми з інвалідністю.

IFES надавала підтримку ОЛІ та національним групам спостерігачів за виборами в ході спостереження за доступом до виборів у 12 країнах по всьому світі, включно з Камбоджею, Домініканською Республікою, Гаїті, Індонезією, Кенією, Косово, Малайзією, М'янмою, Непалом, Філіппінами, Східним Тимором та Україною, за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ та торгівлі Австралії (DFAT), Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) та Global Affairs Canada (GAC). Публікація *"Інструментарій щодо спостереження за доступом до виборів"* узагальнює найкращі практики та уроки, отримані в результаті впровадження цих ініціатив, і слугує джерелом інформації для ОЛІ та груп спостереження за виборами, що дозволить їм сприяти кращому доступу та включенню людей з інвалідністю для спостереження за виборами.

СЛОВА ПОДЯКИ

Створення цього інструментарію стало можливим завдяки величезній роботі, проведеній організаціями громадянського суспільства та працівниками регіональних програм IFES, що проводили спостереження за доступом до виборів в різних країнах по всьому світі. Автори висловлюють свою щирю вдячність Мережі для забезпечення доступу до загальних виборів для осіб з інвалідністю (AGENDA), Камбоджійській організації людей з інвалідністю (CDPO), Демократії в дії (DiA), Групі зі спостереження за виборами (ELOG), HandiKos, Katipunan ng Maykapansanan sa Pilipinas Inc (KAMPI), Малайзійській конфедерації людей з інвалідністю (MCD), організації "Малайзійці за вільні та справедливі вибори" (MAFREL), Ініціативі з незалежного життя у М'янмі (MILI), Національній асамблеї людей з інвалідністю (NAPD), Національній федерації людей з інвалідністю Непал (NFDN), Нейтральному та безсторонньому комітету за вільні та справедливі вибори, Офісу державного секретаря з питань інтеграції людей з інвалідністю Гаїті (BSIEPH), Народній мережі з освіти виборців (JPPR), Ra'es Hadomi Timor Oan (RHTO), La Red Iberoamericana de Entidades de Persons con Discapacidad (Латиноамериканській мережі організацій людей з інвалідністю), Об'єднанню людей з інвалідністю Кенії (UDPK), та Народній мережі з інформування виборців (PPDI), а також іншим організаціям людей з інвалідністю та групам з моніторингу виборів, що працюють над підвищенням інклюзивності виборів.

Підтримка ініціатив за доступ до виборів з боку DFAT, USAID та GAC забезпечила правозахисникам можливість долучитися до спостережень за виборами, які згадуються в цій публікації.

Ми щиро вдячні Ерні Андріані, Лусіне Бадалян, Беаті Мартін-Розуміловіч та Алану Воллу, які здійснили рецензування цього документу, що суттєво покращило якість публікації.

ЗМІСТ

ПРО IFES.....	4
СЛОВА ПОДЯКИ	6
ЗМІСТ	7
СКОРОЧЕННЯ ТА АБРЕВІАТУРИ.....	10
РЕЗЮМЕ.....	12
<i>Як використовувати цей інструментарій.....</i>	<i>12</i>
ВСТУП	14
<i>Інформація про цей інструментарій</i>	<i>17</i>
БАР'ЄРИ ДЛЯ ІНКЛЮЗИВНОГО СПОСТЕРЕЖЕННЯ НА ВИБОРАХ	19
<i>Зразок звіту про інцидент</i>	<i>21</i>
<i>Послаблення бар'єрів для інклюзивного спостереження за виборами</i>	<i>27</i>
МІЖНАРОДНІ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ФУНДАЦІЇ ЗА ДОСТУП ДО ВИБОРІВ.....	29
<i>Міжнародні нормативно-правові документи</i>	<i>29</i>
<i>Регіональні документи</i>	<i>34</i>
ПОРІВНЯННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ МІСІЙ З ЗАГАЛЬНИМИ МІСІЯМИ СПОСТЕРІГАЧІВ.....	37
ПРОВЕДЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ СПОСТЕРЕЖЕНЬ ЗА ДОСТУПОМ ДО ВИБОРІВ	40
<i>Довго- та короткострокове спостереження</i>	<i>40</i>
<i>Організація спостереження за доступом до виборів... </i>	<i>42</i>
ОРГАНІЗАЦІЯ СПОСТЕРЕЖЕННЯ: ПРИКЛАД ІНДОНЕЗІЇ.....	48
<i>Найкращі практики з Індонезії.....</i>	<i>53</i>
<i>Проведення довгострокового спостереження за виборами</i>	<i>54</i>
<i>Зразок контрольного списку для довгострокового спостереження за виборами</i>	<i>54</i>
СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ДОСТУПОМ ДО ВИБОРІВ НА ВСІХ ЕТАПАХ ВИБОРЧОГО ЦИКЛУ: ПРИКЛАД КОСОВО.....	69
<i>Кращі практики на прикладі Косово.....</i>	<i>73</i>
<i>Проведення короткострокового спостереження щодо доступу до виборів.....</i>	<i>74</i>
<i>Зразок контрольного списку для короткострокового</i>	

спостереження за доступом на виборах	74
СПОСТЕРЕЖЕННЯ У ДЕНЬ ГОЛОСУВАННЯ: ПРИКЛАД ГАЇТІ	87
<i>Кращі практики на прикладі Гаїті</i>	89
<i>Адаптація контрольного списку спостереження за виборами до місцевого контексту</i>	<i>91</i>
ІНТЕГРАЦІЯ ПИТАНЬ СТОСОВНО ІНВАЛІДНОСТІ В НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ МІСІЇ ЗІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ВИБОРАМИ	101
<i>Можливості для розширення інклюзії</i>	<i>103</i>
<i>Належні практики інтеграції питань щодо інвалідності в міжнародні та національні місії зі спостереження... ..</i>	<i>104</i>
<i>Питання щодо прав людей з інвалідністю, які повинні розглядатися міжнародними та національними групами спостерігачів</i>	<i>107</i>
ВИСНОВОК	116
ДОДАТКИ	118
<i>Додаток 1: Ресурси</i>	<i>118</i>
<i>Додаток 2. Визначення</i>	<i>124</i>

СКОРОЧЕННЯ ТА АБРЕВІАТУРИ

AGENDA	Мережа для забезпечення доступу до загальних виборів для осіб з інвалідністю
ANFREL	Азіатська мережа за вільні вибори
BSEIPH	Державний секретар з питань інтеграції осіб з інвалідністю (Гаїті)
BRIDGE	Building Resources in Democracy, Governance and Elections
CEC	Центральна виборча комісія (Косово)
CEP	Тимчасова виборча рада (Гаїті)
КПЛІ	Конвенція ООН про права людей з інвалідністю
DFAT	Міністерство закордонних справ та торгівлі Австралії
МДЛІ	Моніторинг доступності для людей з інвалідністю
DiA	Демократія в дії (Kosovo)
DoGP	Декларація про глобальні принципи безстороннього спостереження на виборах
DoP	Декларація про принципи міжнародного спостереження на виборах
DPI	Disabled People's International
DPO	Організація людей з інвалідністю
ЄС	Європейський Союз
GAC	Global Affairs Canada
GNDEM	Глобальна мережа моніторів внутрішніх виборів
МПГПП	Міжнародний пакт про громадянські та політичні права
IDA	Міжнародний альянс людей з інвалідністю
IEOM	Міжнародна місія зі спостереження за виборами
IFES	Міжнародна фундація виборчих систем

JPPR	Народна мережа освіти виборців (Індонезія)
KPU	Генеральна виборча комісія Індонезії
ДСС	Довгостроковий спостерігач
OAS	Організація штатів Америки
ОБСЄ	Організація з безпеки та співробітництва в Європі
PPDI	Індонезійська асоціація людей з інвалідністю
KCC	Короткостроковий спостерігач
ЗДПЛ	Загальна декларація прав людини
UNESCAP	Комісія ООН з економічних та соціальних питань для Азійсько-Тихоокеанського регіону
ООН	Організація об'єднаних націй
USAID	Агентство США з міжнародного розвитку

РЕЗЮМЕ

Згідно з оцінками, чисельність людей з інвалідністю досягає одного мільярда, або 15 відсотків населення світу¹. Люди з інвалідністю стикаються з перешкодами, коли вони беруть участь у виборах як виборці, спостерігачі, кандидати, посадові особи, задіяні у виборах, та іншими способами. Спостереження за виборами дає змогу збирати дані про перешкоди, з якими стикаються люди з інвалідністю, що допоможуть надати рекомендації стосовно покращення інклюзивності процесів органам управління виборами (ОУВ), політичним партіям та іншим суб'єктам. Це також демонструє лідерство людей з інвалідністю в їхніх громадах.

Щоб забезпечити врахування точки зору людей з інвалідністю, загальні групи спостерігачів повинні включати спостерігачів з інвалідністю, а також розглядати питання щодо інклюзії. Спеціальні місії зі спостереження за виборами можуть збирати додаткові дані, які доповнюватимуть інформацію, зібрану загальними групами зі спостереження.

Як використовувати цей інструментарій

Цей інструментарій складається з кількох розділів.

Перша частина містить інформацію про міжнародні та регіональні фонди, що займаються питаннями інклюзивних виборів та інклюзивного спостереження за виборами. Вона включає приклади типів бар'єрів, з якими стикаються люди з інвалідністю, коли вони беруть участь у виборах та спостерігають за ними, а також деякі стратегії щодо покращення доступу.

¹ World Health Organization and World Bank “World Report on Disabilities” (2011)

Друга частина інструментарію надає покрокові інструкції щодо проведення спеціального спостереження за доступом на виборах. Вона пояснює, чому ці додаткові заходи важливі для забезпечення того, що під час спостереження збиратимуться дані стосовно доступу для людей з інвалідністю на виборах.

Працівник виборчої дільниці з інвалідністю у Вашингтоні, округ Колумбія, спілкується з міжнародними спостерігачами з Індонезії під час Програми IFES зі спостереження за виборами у США. Джерело: IFES.

Третя частина інструментарію надає покрокові інструкції щодо проведення спостереження за доступом до виборів.

Наведено приклади як довгострокового, так і короткострокового спостереження за виборами, а також списку контрольних питань, що можуть застосовуватися під час кожного з них. На початку кожного розділу є рамка “Інформація про цей інструмент”, яка пояснює, яким чином використовувати контрольний список питань чи інший інструмент. Спостерігачам на виборах рекомендують адаптувати контрольні списки до свого контексту та посилатися на використання IFES’ *Election Access Observation Toolkit*.

Четверта частина інструментарію включає в себе питання щодо інвалідності, які можна додати до контрольних списків спостережень загальних місій.

Нарешті, додаток містить корисні ресурси, такі як звіти спостерігачів за результатами спостереження за доступом до виборів, як джерело додаткової інформації.

ВСТУП

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), 15 відсотків світового населення, або один мільярд людей, мають інвалідність. Шістдесят відсотків людей з інвалідністю - це жінки². Хоча міжнародні угоди, такі як Конвенція ООН про права людей з інвалідністю (КПЛІ) захищає політичні права жінок та чоловіків з інвалідністю, на практиці вони дуже часто залишаються поза політичним процесом.

Спостереження за виборами дає можливість громадянському суспільству привернути увагу до прогалин у дотриманні міжнародних стандартів щодо виборів та висвітлювати перешкоди для значущої участі всіх громадян. Для людей з інвалідністю доступ до політичного процесу є особливо важливим, оскільки він демонструє широкій громадськості, що вони є рівноправними громадянами, які роблять цінний внесок у суспільство.

Виборець позує перед доступною ви2017.

Джерело: Myanmar Independent Living Initiative. борцю дільницею у М'янмі, квітень

² World Health Organization and World Bank "World Report on Disability" (2011).

Численні бар'єри стають на заваді повноцінній участі людей з інвалідністю, наприклад:

- Фізичні бар'єри на виборчій дільниці.
- Відсутність допоміжних пристроїв, таких як тактильна розмітка, що допомагає скористатися бюлетенем.
- Відсутність матеріалів для виборців у доступних форматах, таких як мова жестів.
- Правові бар'єри, які позбавляють права голосу людей з інтелектуальною та психосоціальною інвалідністю.
- Відсутність залучення політичних партій, у тому числі відсутність матеріалів політичних кампаній у доступних форматах, та
- Соціальна стигма, яка заважає кандидатам з інвалідністю змагатися за виборні посади.

В процесі спостереження за виборами спостерігачі можуть висвітлити деякі причини існування нерівних умов для виборців, низької явки виборців, проблеми, пов'язані з незалежним голосуванням, а також загальні перешкоди для рівної участі людей з інвалідністю у виборах.

Коли люди з інвалідністю включаються у коло спостерігачів на виборах, це дозволяє донести їхню точку зору до органів управління виборами (ОУВ) та державних чиновників. Багато бар'єрів, з якими стикаються люди з інвалідністю, також відчують на собі люди похилого віку, батьки з маленькими дітьми або люди, що тимчасово страждають від травм, тому забезпечення спостереження за проблемами доступу може широко впливати на різні групи громадян. Включення людей з інвалідністю як спостерігачів також надає громадянам з інвалідністю можливість бути визнаними лідерами у своїх громадах, боротися з забобонами, зумовленими місцевою культурою, та стереотипами щодо дієздатності. Виступаючи як учасники групи зі спостереження, жінки та чоловіки з інвалідністю можуть взяти помітну участь у виборчому процесі. Їхня участь демонструє іншим, що люди з інвалідністю є рівноправними громадянами, які мають право

обирати своїх лідерів та співпрацювати з органами, що формують політику.

Інформація про цей інструментарій

Інструментарій зі спостереження за доступом до виборів має на меті забезпечити організації людей з інвалідністю (ОЛІ) та організації зі спостереження за виборами загальною інформацією та засобами для включення підходу, заснованого на правах людей з інвалідністю, у національні та міжнародні спостережні місії.

IFES виявила, що подвійний підхід до спостереження за виборами є найбільш ефективним для вирішення проблеми бар'єрів. Цей підхід поєднує в собі місії, зосереджені на спостереженні за виборами в аспекті доступу для людей з інвалідністю, які проводяться ОЛІ, з додатковими заходами, спрямованими на включення точки зору людей з інвалідністю до загальних місій зі спостереження. Спостереження за доступом до виборів забезпечує заповнення критичної прогалини; міжнародні та національні групи спостерігачів нездатні оглянути кожен аспект інклюзії для людей з усіма типами інвалідності.

“Відвідувачам виборчих дільниць було незвично бачити мене, людину з інвалідністю, як спостерігача на виборах. Я думаю, члени виборчих комісій усвідомили, що голосування з дому для виборців, які не можуть самостійно пересуватися – не єдиний варіант створення сприятливих умов для голосування. [...] Я переконана, що більшій кількості людей з інвалідністю слід долучатися до спостереження за виборами”

-Ірина Твердохліб, спостерігач з
Полтавської області, Україна,
2017

Довго- та короткострокове спостереження за доступом до виборів дає ОЛІ та ОУВ конкретні дані про доступ до виборчого процесу. Спостереження, що проводиться силами ОЛІ, також наглядно забезпечує людям з інвалідністю лідерську роль, що сприяє подоланню стигматизації. ОУВ можуть скористатися конкретними, заснованими на доказах рекомендаціями від самих людей з інвалідністю.

Міжнародні та національні спостерігачі також повинні включати питання, пов'язані з інклюзією людей з інвалідністю, у свої контрольні списки, залучати людей з інвалідністю до складу спостерігачів та публікувати свої висновки у доступних форматах. Держави повинні також прагнути включати 15% жінок та чоловіків з інвалідністю до груп відряджених спостерігачів. Звіти міжнародних та національних місій використовуються урядовцями, громадянським суспільством та спільнотою донорів як барометр демократичного прогресу країни і як керівні документи для майбутніх ініціатив у сфері управління. Посилаючись на політичні права людей з інвалідністю в цих звітах, загальні групи спостерігачів можуть вимагати від урядів підзвітності щодо виконання зобов'язань, передбачених КПЛІ.

БАР'ЄРИ ДЛЯ ІНКЛЮЗИВНОГО СПОСТЕРЕЖЕННЯ НА ВИБОРАХ

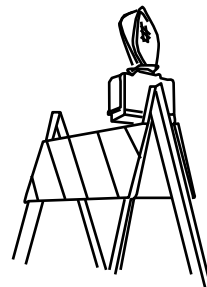
Люди з інвалідністю стикаються з численними бар'єрами, що стають на заваді їхній повноцінній участі у політичних процесах. Ці бар'єри можуть включати перепони, пов'язані зі ставленням, комунікаційні, пов'язані з середовищем та інституційні бар'єри.

Бар'єри, пов'язані зі ставленням – це стереотипи стосовно людей з інвалідністю чи їх стигматизація. Стереотипи стосовно спроможностей людей з інвалідністю та культурні забобони стосовно причин інвалідності є широко розповсюдженими.

Спостерігачі з інвалідністю будь-якого типу можуть зазнати стигматизації, коли відіграватимуть лідерську роль у своїх спільнотах.

Комунікаційні бар'єри виникають, коли формати чи методи обміну інформацією недоступні. Наприклад, друковані матеріали недоступні для незрячих, а радіо недоступне для нечуючих людей.

Бар'єри, пов'язані із середовищем, включають фізичну доступність, наприклад, входи в будинки, архітектурний дизайн та планування приміщень.

Інституційні бар'єри – це закони та політики, що не є інклюзивними для людей з інвалідністю. Наприклад, в політиці ОУВ може бути процедура, яка дозволяє людям з інвалідністю проголосувати без черги або в інший спосіб одержати пріоритет при голосуванні; водночас, група зі спостереження може не мати політики, яка забезпечує розумний рівень врахування потреб людей з інвалідністю, наприклад, переклад мовою жестів під час спостереження.

Таблиця на [сторінці 22](#) наводить додаткові приклади бар'єрів, з якими можуть зіткнутися люди з інвалідністю, якщо вони беруть участь у виборах як спостерігачі.

Крім того, насильство або загроза насильства під час виборів можуть непропорційно впливати на громадян з інвалідністю. Люди з інвалідністю також повідомляли, що вагаються голосувати або виступати в лідерській ролі на виборах, такий як кандидат, спостерігач або посадовець, через загрозу насильства. Під час спостереження за доступом до виборів організатори повинні забезпечити механізми зворотного зв'язку для спостерігачів, щоб повідомити про будь-які проблеми. Приклад звіту про інцидент наведено на наступній сторінці.

“Я не голосувала, бо родина не наважувалася відпустити мене на дільницю, оскільки там була стрілянина, а нечуюча людина піддається вищому ризику в таких умовах.”

-Джанеріс, молода жінка з інвалідністю, яка брала участь у виборах як спостерігач, Домініканська республіка, 2012

“Під час спостереження я прагну забезпечити, щоб наступні вибори були доступними для людей з інвалідністю...тому що більшість із нас не іде голосувати через побоювання, спричинені ворожим для нас середовищем.”

-Наомі Манделла, жінка-ДСС з інвалідністю, Кенія, 2017

Зразок звіту про інцидент

Інформація про цей інструмент

Спостерігачі можуть використовувати зразок форми, наведеної нижче, коли беруть участь у довго- чи короткостроковому спостереженні, щоб детально зафіксувати інформацію про випадки шахрайства чи насильства, що мали місце на виборах. При заповненні звіту про інцидент, обов'язково документуйте якомога більше подробиць, щоб органи чи особи, які проводять розслідування, могли ефективно скористатися цією інформацією.

Звіт про інцидент	
Ім'я:	
Стать:	
№ спостерігача:	
Дата:	
Місто:	
Вибори:	
Місце інциденту:	
Час інциденту:	

№	Питання	Відповідь
1.	Який з наступних варіантів описує інцидент? Помітьте галочкою.	☐ Спостерігачеві заважали спостерігати ☐ Залякування/погрози ☐ Фізичне/сексуальне насильство ☐ Призупинення голосування/ підрахунку голосів ☐ Підкуп виборців/хабарництво ☐ Вкидання фальшивих бюлетенів у скриньки ☐ Інше
2.	Опишіть будь-яких потерпілих від інциденту.	Стать: Приналежність: Інвалідність:
3.	Опишіть будь-яких порушників, що брали участь в	Стать: Приналежність: Інвалідність:
4.	Як ви дізналися про інцидент? Відмітьте	☐ Стали свідком інциденту ☐ Почули про нього від інших людей

5.	Наведіть детальний опис інциденту у полі, виділеному нижче:
----	---

Типи бар'єрів для інклюзивного спостереження на виборах

Тип бар'єру	Приклади	Як він впливає на людей з різними видами інвалідності	
		Слухова	Інтелектуальна
Пов'язаний зі ставленням	• Уявлення щодо дієздатності • Стереотипи • Стигма • Інтерсекційність інвалідності з іншими типами ідентичності, наприклад, гендерною чи релігійною	В деяких країнах бояться нечуючих людей, через незнання, що таке мова жестів	До людей з інтелектуальною інвалідністю можуть ставитися не як до рівноправних громадян
Комунікаційні	• Інформація під час тренінгів чи спостереження в доступному форматі може бути відсутня	Працівники дільниць та інші виборці можуть не знати мови жестів; відсутність перекладачів мовою мову	Може бути важко зрозуміти деякі складні слова чи фрази
Пов'язаний із середовищем	• Планування виборчих дільниць • Недоступні приміщення для перебування	Погане освітлення може ускладнити розуміння виразів обличчя або читання по губах	Відсутність чітких позначень може ускладнити самостійне орієнтування

Інституційний	• Немає політики для забезпечення розумних пристосувань • Розумні пристосування не включені в бюджет • Законодавчі обмеження	Політики чи закони, які накладають обмеження на осіб, що не володіють офіційною мовою/мовою більшості	Політики чи закони, які обмежують правоздатність або участь у групах спостерігачів
---------------	--	---	--

Фізична	Психосоціальна	Зорова
Може існувати припущення, що особи з фізичною інвалідністю не здатні проводити незалежне спостереження або бути лідерами	Партнери по групі можуть вживати зневажливі слова, такі як "божевільний" чи "несповна розуму"	Може існувати припущення, що люди з інвалідністю по зору не можуть проводити незалежне спостереження
Деякі види інвалідності можуть впливати на мовлення	Може виникнути потреба повторювати інформацію; спілкування з незнайомими людьми може викликати стрес	Друковані матеріали, такі як контрольні списки, можуть бути у недоступному форматі
Може вважатися, що спостерігачі, які пересуваються на візках, заважають голосуванню	Місця з великою кількістю людей можуть викликати тривогу	Предмети на шляху або нерівна підлога можуть бути небезпечними
Політики, які вимагають від спостерігачів довести, що вони "здорові"	Політики, які обмежують участь у спостереженні за виборами для людей, що проживають у спеціалізованих закладах	Політики не передбачають розумні пристосування, такі як допомога асистентів

Послаблення бар'єрів для інклюзивного спостереження за виборами

Хоча спостерігачі з інвалідністю можуть зіткнутися з численними бар'єрами, як показано в таблиці вище, організатори можуть вжити заходів, які дозволять всім людям взяти участь у спостереженні за виборами. Ці розумні пристосування дозволяють спостерігачам з інвалідністю нарівні з іншими брати участь у спостереженні за виборами чи роботі загальних груп спостерігачів. Наприклад, у 2017 році IFES надала підтримку організації Ra'es Hadomi Timor Oan (RHTO) у Східному Тиморі щодо проведення спостереження за виборами. Незрячим спостерігачам надали контрольний список, надрукований шрифтом Брайля, щоб вони могли задавати ті ж питання, що й інші спостерігачі. Графік на сторінці 25 містить додаткові пропозиції щодо того, як зробити процес спостереження за виборами інклюзивним для осіб з будь-якими типами інвалідності.

Спостерігач із зоровою інвалідністю використовує контрольний список шрифтом Брайля під час спостереження за доступом до виборів у Східному Тиморі в 2017 році. Джерело: RHTO.

Тип інвалідності	Можливі пристосування*
Всі	Графік розгортання місії та проїзду до місця спостереження Методологію каскадного навчання може бути неможливо впровадити, якщо ОЛІ не мають досвідчених тренерів Місця проведення та матеріали тренінгів повинні бути доступними
Слухова	Бюджет на перекладача мовою жестів для кожного спостерігача Проведення спостереження у місцях, де є спільноти нечуючих людей, щоб можна було опитувати виборців та працівників дільниць мовою жестів
Інтелектуальна	Контрольні списки простою мовою Робота в парі з іншим спостерігачем Використання форматів без слів або простих для читання форматів для матеріалів тренінгу
Фізична	Бюджет на залучення асистентів
Психосоціальна	Зарезервувати час для перерв протягом всього процесу спостереження Робота в парі з іншим спостерігачем
Зорова	Контрольні списки шрифтом Брайля для опитування працівників дільниць та виборців Робота в парі з іншим спостерігачем Бюджет на асистентів

*Завжди запитуйте спостерігачів з інвалідністю про те, яким пристосуванням, що не включені в цей список, вони надають перевагу. Водночас не слід припускати, що всі спостерігачі з інвалідністю потребують чи бажають використовувати такі пристосування.

МІЖНАРОДНІ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ФУНДАЦІЇ ЗА ДОСТУП ДО ВИБОРІВ

Під час розробки контрольних списків спостереження, спостерігачі за виборами посилаються на основні міжнародні стандарти та регіональні угоди. Нормативно-правові акти, які підтримують право жінок та чоловіків з інвалідністю брати участь у політичному житті, є основою для визначення того, чи є вибори інклюзивними з точки зору дотримання прав спільноти людей з інвалідністю. Численні міжнародні та регіональні механізми закликають держави визнавати бар'єри та забезпечувати доступ.

Міжнародні нормативно-правові документи

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (МПГПП) закликає до всезагальної та рівної участі як основи виборів уряду, а також до проведення широкомасштабних, гідних довіри виборів з дотриманням міжнародних зобов'язань, таких як конвенції ООН та міжнародна належна практика. КПЛІ закликає держави активно утверджувати права людей з інвалідністю. КПЛІ містить найповніший опис політичних прав людей з інвалідністю. Визначення інвалідності в КПЛІ охоплює жінок та чоловіків, які мають фізичну, зорову, слухову, інтелектуальну та психосоціальну інвалідність. Вона також наголошує на подвійній маргіналізації,

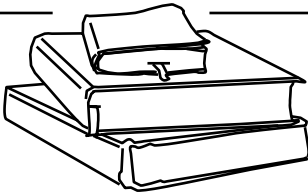
Виборець у Грузії, країні, що ратифікувала КПЛІ в 2014 році, використовує збільшувальний аркуш, щоб прочитати бюлетень.
Джерело: IFES.

якої зазнають жінки з інвалідністю в усіх аспектах громадського та політичного життя. На час розробки цього посібника Угоду ратифікували 174 країни-члени ООН, більше ніж 90%, що демонструє широкий консенсус щодо прав, передбачених КПЛІ.

Обґрунтування включення інвалідності в нормативно-правову базу

“Чи доступна виборча діляниця для осіб з обмеженими фізичними можливостями, в тому числі літніх людей? Конвенція ООН про права людей з інвалідністю накладає на держави зобов'язання щодо вжиття заходів для визначення та усунення бар'єрів і перепон стосовно доступності. Це вимагає, щоб люди з інвалідністю мали можливість рівної участі у виборах, як в сільській місцевості, так і в містах.”

-Контрольний список Carter Center
для спостереження за виборами у Мозамбіку, 2014

Стаття 29 КПЛІ прямо захищає права жінок і чоловіків, які мають фізичну, зорову, психосоціальну, інтелектуальну та слухову інвалідність, щодо голосування, змагання за вибірні посади та участі в політичному житті на рівноправній основі, як і інші громадяни. Крім підтримки їх участі у виборах, стаття 29 підтримує право брати більш широку участь у політичному житті, що включає в себе функції спостерігачів за виборами.

- Signed Convention &

160 signatories to the Convention

92 signatories to the Optional Protocol

175 ratifications/accessions to the Convention

92 ratifications/accessions to both the Convention and the Optional Protocol

Note:
Signatories include countries or regional integration organizations that have signed the Convention and its Optional Protocol, some of which may now also have ratified. The European Union, a regional integration organization, is a State party to the Convention. The Cook Islands and the State of Palestine, non-member States of the United Nations, are State parties to the Convention.

1. NETHERLANDS
2. SWITZERLAND
3. LIECHTENSTEIN
4. DENMARK
5. BELGIUM
6. LUXEMBOURG
7. ANDORRA
8. SLOVENIA
9. GEORGIA
10. BOSNIA AND HERZEGOVINA
11. MONTENEGRO
12. SERBIA
13. ALBANIA
14. THE FORMER YUGOSLAV REPUBLIC OF MACEDONIA
15. MOLDOVA, REPUBLIC OF
16. SAN MARINO
17. STATE OF PALESTINE

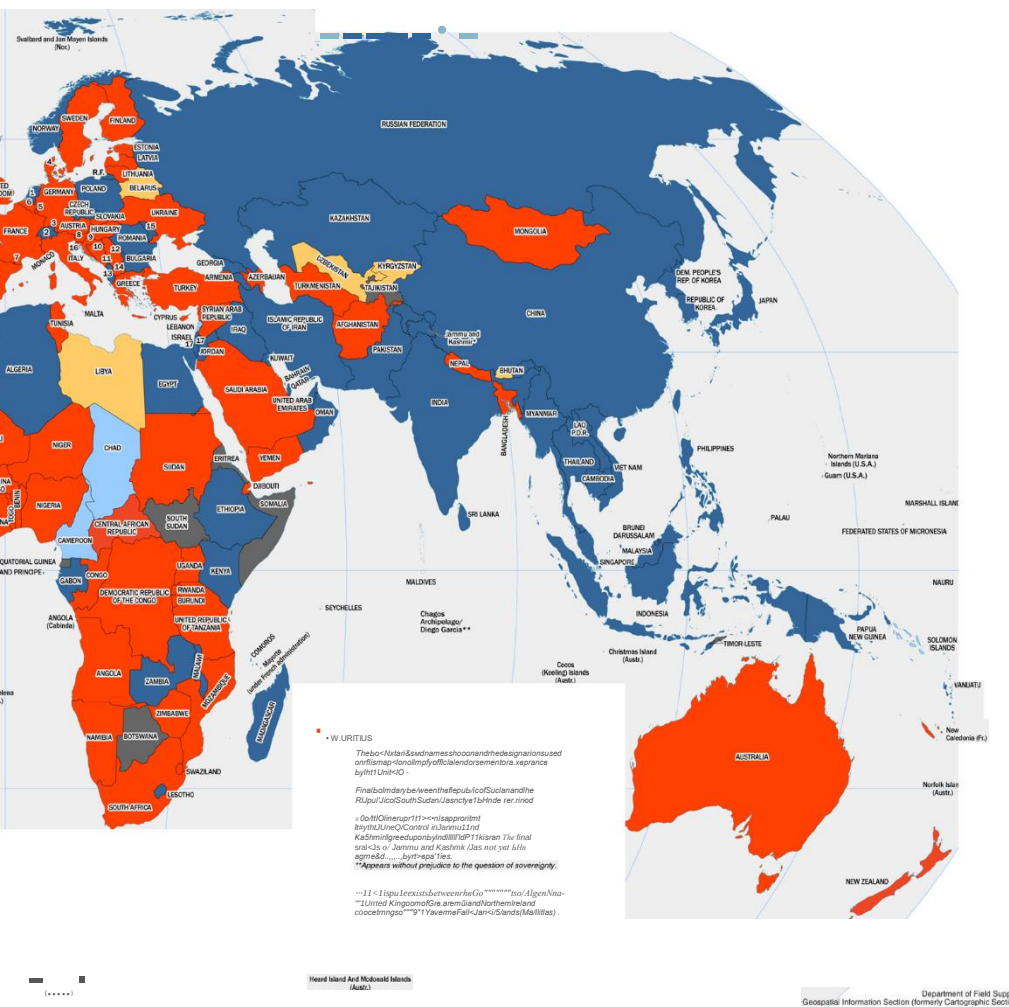
Інструментарій для спостереження за доступом до виборів 31

Protocol Signatures and Ratifications

Protocol • Ratified Convention

- Ratified Convention & Protocol

19 September 2017

“Держави-учасниці гарантують особам з інвалідністю політичні права й можливість користуватися ними нарівні з іншими та зобов'язуються: а) забезпечувати, щоб особи з інвалідністю могли брати ефективну й усебічну участь, прямо або через вільно обраних представників, у політичному й суспільному житті нарівні з іншими... зокрема мали право та можливість голосувати й бути обраними.”

- КПЛІ Стаття 29

Стаття 12 КПЛІ захищає право на рівне визнання перед законом людей з усіма типами інвалідності. У контексті голосування стаття 12 гарантує, що жінки та чоловіки з інвалідністю, які перебувають під опікою, багато хто з яких має психосоціальну та інтелектуальну інвалідність, зберігають право голосу. Люди з такими типами інвалідності більш вірогідно можуть зазнати маргіналізації у суспільному житті внаслідок як правових бар'єрів, так і стигми. Загальний коментар №1 (2014 рік) Комітету КПЛІ закликає держави реалізувати права всіх людей з інвалідністю голосувати на виборах та змагатися за вибірні посади.

Жінка з інтелектуальною інвалідністю подає свій бюлетень, Філіппіни. Джерело: IFES.

Ціль сталого розвитку (ЦСР) 16 закликає до сприяння мирним та інклюзивним спільнотам, а також підзвітним та інклюзивним інституціям на всіх рівнях. Для досягнення цієї цілі, Цільовий показник ЦСР 16.7 вимірює “відповідальне прийняття рішень репрезентативними органами на всіх рівнях за участю всіх верств суспільства.” Дані, зібрані стосовно Цільового показника 16.В, розподілені за ознакою інвалідності та іншими факторами. Цільовий показник 16.В закликає до недискримінаційних законів та політик для забезпечення реалізації прав всіх громадян, в тому числі громадян з інвалідністю.

Регіональні документи

Спостерігач відзначає недоступність місця для голосування під час довгострокового спостереження за виборами в Косово, 2014. Джерело: IFES.

Кілька документів регіонального рівня підтримують право людей з інвалідністю брати участь у політичному процесі на рівноправній основі, як і інші громадяни.

Захист цього права охоплює ряд засобів, від механізмів, які примусово забезпечуються через такі органи, як Європейський суд з прав людини, до декларацій, що демонструють прийняття визнаних прав. Наведені нижче регіональні документи є

найактуальнішими прикладами щодо прав людей з інвалідністю на виборах, і вони, найімовірніше, будуть використані при розробці питань в рамках спостереження за виборами.

Документи регіонального рівня, що підтримують право людей з усіма типами інвалідності брати участь в політичному житті

ЄВРОПА: *Рішення у справі Kiss vs. Hungary*, Європейський суд з прав людини – люди під опікою зберігають право голосу.

Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) Московський документ – країни-члени ОБСЄ повинні забезпечити рівні можливості для людей з інвалідністю в повній мірі брати участь у суспільному житті.

Revised Interpretative Declaration to the Code of Good Practice in Electoral Matters on the Participation of People with Disabilities in Elections, Європейська комісія за демократію через право (Венеціанська комісія) – виключено положення, яке обмежувало право на голосування на виборах за рішенням суду

Азія: Інчхонська стратегія, Економічна і соціальна комісія ООН для Азії та Тихого океану (UNESCAP) – Ціль 2: “сприяти участі в політичних процесах та прийнятті рішень,” Ціль 2.B – вимірює, чи забезпечено розумні пристосування для громадян з інвалідністю

Загальна мережа для забезпечення доступу до виборів для осіб з інвалідністю (AGENDA) організувала регіональний діалог з представниками ОУВ на Балі, Індонезія, у 2012 році. Балійська декларація, розроблена численними ОУВ, закликає до рівного доступу для людей з інвалідністю, в тому числі "як кандидатів, посадових осіб органів з управління виборами, працівників виборчих дільниць та спостерігачів"³. ОУВ визнали, що люди з інвалідністю мають право бути інтегрованими в усі аспекти політичного життя, та підтвердили їхню важливість як спостерігачів на виборах. У 2015 році, під час Третього регіонального діалогу AGENDA, учасники визначили "особливі бар'єри, з якими стикаються люди з інвалідністю, які також належать до іншої маргіналізованої групи",

³ General Election Network for Disability Access (AGENDA), “Bali Commitments on Equal Access to Elections,” (2012).

у Джакартському додатку⁴. В документі відображено цінності Статті 6 КПЛІ, яка підтримує права жінок з інвалідністю та визнала інші групи, що можуть зазнавати множинних форм маргіналізації.

⁴ General Election Network for Disability Access (AGENDA), "Jakarta Addendum to Address Overlapping Forms of Marginalization," (2015).

ПОРІВНЯННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ МІСІЙ З ЗАГАЛЬНИМИ МІСІЯМИ СПОСТЕРІГАЧІВ

Спостереження за виборами дозволяє збирати докази, що надають інформацію виборчим комісіям, громадянам та іншим суб'єктам, про те, наскільки гідним довіри та інклюзивним є виборчий процес. Включення людей з інвалідністю у спостереження також сприяє посиленню уваги з боку ЗМІ, що показує жінок та чоловіків з інвалідністю не тільки як рівноправних громадян, але також і як лідерів у спільнотах. Крім того, спостерігачі з інвалідністю можуть зібрати важливий безпосередній досвід, який може надати місії відповідну інформацію. Незалежно від того, чи ця інформація зібрана міжнародними або національними групами спостерігачів або в рамках спостереження, спрямованого на оцінці аспектів, пов'язаних з інвалідністю, дані сприяють формуванню рекомендацій щодо змін.

Спеціальні спостереження зосереджені на доступі до виборів та можуть проводитись ОЛП та іншими національними чи міжнародними громадянськими групами. Контрольні списки для спеціальних спостережень містять лише питання щодо доступності та інклюзивності, наприклад, чи працівники виборчих дільниць навчені надавати допомогу виборцям з інвалідністю або скільки працівників виборчих дільниць мають інвалідність. Спеціальні спостереження дають більш глибокий аналіз інклюзії, пов'язаної з інвалідністю, ніж

Виборець на візку у Кенії бере участь у фотосесії під час кампанії з освіти виборців. Джерело: IFES.

спостереження, в яких питання доступу для людей з інвалідністю є частиною загального списку питань. Спеціальні спостереження повністю зосереджені на доступі до виборів

для людей з будь-якими типами інвалідності. Спостереження щодо доступу до виборів дають можливість розробити більш детальні звіти та залучати людей, які ведуть адвокацію за права людей з інвалідністю і мають значний досвід щодо проблематики доступу та інклюзії.

Жінки та чоловіки з інвалідністю у Домініканській Республіці пройшли навчання IFES щодо проведення спостереження за доступом до виборів у 2012 році.
Джерело: IFES.

Включення питань щодо доступу для людей з інвалідністю у національний чи міжнародний контрольний список щодо доступу до виборів називається інтеграцією питань щодо інвалідності в роботу основних місій. Завдяки **інтеграції питань щодо інвалідності**, дані про інклюзивність виборчого процесу збираються разом з іншими даними, наприклад, тим, коли відкривається виборча дільниця або чи є прозорим процес підрахунку голосів. Наприклад, місія зі спостереження може вирішити інтегрувати питання щодо інвалідності в довгострокове спостереження, попросивши спостерігачів звернути увагу на перешкоди для кандидатів з інвалідністю, або дослідити його в рамках контрольних списків короткострокового спостереження шляхом включення питань щодо доступності виборчих дільниць та наявності допоміжних пристроїв серед багатьох інших питань, в яких можуть враховуватися питання інвалідності. Підхід, який передбачає інтеграцію питань щодо інвалідності, може допомогти забезпечити, щоб сторони та учасники виборчого процесу визнали необхідність включення питань щодо інвалідності у свою діяльність. Міжнародні та національні спостерігачі мають прагнути забезпечити, щоб принаймні 15 відсотків їх спостережних груп склалися з людей з інвалідністю, що відповідає відсотку людей з інвалідністю у світі за оцінками ВООЗ.

Важливо також забезпечити включення жінок з інвалідністю до груп спостереження, оскільки жінки з інвалідністю стикаються з комплексними перепонами через свою стать та інвалідність.

ПРОВЕДЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ СПОСТЕРЕЖЕНЬ ЗА ДОСТУПОМ ДО ВИБОРІВ

Спостереження надають захисникам прав людей з інвалідністю інструментарій для збору даних щодо доступу на всіх етапах виборчого циклу, який потім лягає в основу рекомендацій щодо покращення виборчих процесів. IFES навчила ОЛІ та національних спостерігачів проводити спостереження, зосереджені на включенні людей з інвалідністю, які також називаються спостереженнями за доступом до виборів, для застосування на місцевих та державних виборах у 12 країнах⁵. Цей розділ включає керівництво з належної практики для організації спостережень щодо доступу до виборів на основі досвіду IFES.

Довго- та короткострокове спостереження

Довгострокові та короткострокові спостереження надають різні види даних про інклюзивність для людей з інвалідністю. Довгострокові спостереження починаються до дня виборів та передбачають більш глибокий аналіз виборчого процесу. Вони можуть включати період реєстрації виборців, огляд законодавчої бази, процесів вирішення спорів, практики ОУВ, кампанії політичних партій та інші заходи, які відбуваються протягом виборчого циклу, до, під час та після виборів. Короткострокові спостереження відбуваються в день виборів. Групи спостерігачів виходять на виборчі дільниці та спілкуються про процес виборів з виборцями, кандидатами або довіреними особами партій, спостерігачами та посадовими особами виборців для визначення того, чи мають люди з інвалідністю доступ до голосування.

⁵ IFES навчила ОЛІ проводити спостереження за виборами у Камбоджі, Домініканській Республіці, Гаїті, Індонезії, Кенії, Косово, Малайзії, М'янмі, Непалі, Філіппінах, Україні та Східному Тиморі.

Після довгострокової спостережної місії, а іноді і після короткотермінової місії, моніторингові групи складають звіт з їхніми висновками. Результати можуть містити дані про бар'єри, з якими стикаються виборці з інвалідністю під час певної частини виборчого циклу, наприклад, при реєстрації виборців або у день голосування. Ці висновки потім можуть бути використані для сприяння більшій інклюзивності виборчого процесу. Більш детальна інформація про довгострокові та короткострокові спостереження щодо доступу до виборів наведена в цьому розділі.

Люди з інвалідністю в Кенії практикуються у використанні адаптованого контрольного списку під час семінару, що проводився під керівництвом Об'єднання людей з інвалідністю Кенії (UDPK) та IFES. Джерело: IFES.

Організація спостереження за доступом до виборів

Інформація про цей інструмент

Цей покроковий набір інструкцій містить вказівки щодо дій, які необхідно вжити для організації спостереження за доступом до виборів. Попереднє планування має важливе значення для успішного спостереження за виборами. IFES, розробила наступні належні методи організації успішних місій, спираючись на досвід проведення кількох десятків спостережень за виборами.

1. Визначити ОЛІ та національного партнера зі спостереження

Місцеві ОЛІ є ідеальним партнером для проведення спостереження за доступом до виборів. Окрім того, що вони знають місцевий контекст, ОЛІ є експертами, які сформували особистий досвід у сфері прав людей з інвалідністю. ОЛІ можуть також запросити національні та міжнародні групи спостерігачів до участі у виборах.

2. Адаптувати контрольний список питань до місцевого контексту та розробити опитувальники з післявиборчої оцінки

Використання зразка контрольного списку як основи для спостереження є корисним, оскільки це дозволяє використати і розвинути існуючі найкращі практики. Проте, важливо адаптувати контрольні списки для забезпечення відповідності місцевим законам та виборчому законодавству. Приклади питань для контрольного списку довгострокового та короткострокового спостереження за виборами наведені в розділі "Приклад контрольного списку для довгострокового спостереження за виборами" та "Приклад контрольного списку для короткострокового спостереження за виборами". Перед використанням контрольний список повинен бути адаптований до місцевих законів та правил. У розділі "Адаптація

контрольного списку для спостереження за доступом до виборів" наведено поради щодо того, як це робити, а спостерігачі повинні посилатися на використання *Інструментарію IFES зі спостереження за виборами*. Контрольні списки з минулих спостережень доступні у звітах, посилання на які містяться в додатках до цієї публікації.

Опитувальник після голосування використовується під час короткострокового спостереження для інтерв'ю з людьми з інвалідністю, які проголосували. Під час довгострокової спостережної місії спостерігачі можуть також спілкуватися з людьми з інвалідністю, які не голосували.

3. Залучити жінок та чоловіків з різними типами інвалідності

Група спостерігачів, до складу якої входять жінки та чоловіки з різними типами інвалідності, дозволяє розглядати предмет спостереження з різних точок зору. Дані, одержані від різних спостерігачів, створюють цілісну картину щодо інклюзії виборчого процесу. Важливо також забезпечити доступність розумних пристосувань. Організатори повинні проконсультуватися з спостерігачами з інвалідністю про те, яку допомогу вони хотіли б одержати, і повинні довіряти рішенням спостерігачів щодо підтримки. Забезпечте акредитацію всіх спостерігачів в ОУВ. Навчити спостерігачів

Під час навчання спостерігачів за виборами може виникнути потреба врахувати різний рівень обізнаності людей з процесом виборів. Спостерігачі без інвалідності могли в минулому брати участь у загальних місіях зі спостереження, але не завжди мають досвід спостереження, що зосереджене на питаннях інклюзії. Деякі учасники ОЛП можуть бути мало обізнаними з питаннями, які стосуються виборів, окрім досвіду особистого голосування. Важливо застосовувати належну практику включення людей з інвалідністю як тренерів. Під час тренінгу надайте спостерігачам футболку, кепку чи інший предмет, який дозволить ОУВ їх розпізнавати.

4. Навчити спостерігачів

Під час навчання спостерігачів за виборами може виникнути потреба врахувати різний рівень обізнаності людей з процесом виборів. Спостерігачі без інвалідності могли в минулому брати участь у загальних місіях зі спостереження, але не завжди мають досвід спостереження, що зосереджене на питаннях інклюзії. Деякі учасники ОЛІ можуть бути мало обізнаними з питаннями, які стосуються виборів, окрім досвіду особистого голосування. Важливо застосовувати належну практику включення людей з інвалідністю як тренерів. Під час тренінгу надайте спостерігачам футболку, кепку чи інший предмет, який дозволить ОУВ їх розпізнавати.

5. Створіть інструмент для комунікації в групі

Використання

WhatsApp, Viber або

іншої комунікаційної

платформи є критично

важливим для

забезпечення того, щоб

всі спостерігачі

підтримували

спілкування протягом

всього процесу

спостереження. Якщо

виникає інцидент або

загроза насильства під

час виборів, учасники

можуть повідомити один

одному, яких місць треба уникати, щоб не постраждати. Як і в

інших спостереженнях, встановіть плинний графік контакту з

кожним спостерігачем протягом дня виборів. Спостерігачі

повинні використовувати форму звітності про інцидент на

сторінках 20-21 для документування будь-яких проблем, з

якими вони стикаються.

Спостерігачі з інвалідністю в Малайзії позують разом після завершення тренінгу. Джерело: AGENDA.

6. Відправте спостерігачів

Як і для всіх спостережень за виборами, важливо визначити належну логіку відбору пунктів спостереження. Якщо пункти не вибираються довільним чином, зазначте обґрунтування і поясніть, як це вплинуло на достовірність результатів у заключному звіті. Під час спостереження за виборами забезпечте, щоб принаймні 50% учасників становили люди з інвалідністю. Члени ОЛІ можуть працювати в парі з основними спостерігачами. Хорошим зразком використання цієї системи є приклад Індонезії на сторінках 43-47. Як альтернатива, ОЛІ можуть керувати всім процесом. Переконайтеся, що організовано належне перевезення людей з інвалідністю.

7. Проведіть добровільне опитування виборців з інвалідністю після голосування

Збір даних щодо того, яку інформацію про вибори одержали виборці з інвалідністю, та про їхній досвід, може допомогти подивитися на процес голосування під іншим кутом, ніж під час спостереження за виборами. Проаналізуйте дані виборів Контрольні списки, зібрані за результатами спостереження, надають критичну інформацію про доступ та включення людей з інвалідністю до виборчого процесу. Перш ніж публікувати заяву або провести прес-конференцію (крок 9), обов'язково сформулюйте кілька тез на основі цих даних, які слід доносити до аудиторії.

8. Проаналізуйте дані виборів

Контрольні списки, зібрані за результатами спостереження, надають критичну інформацію про доступ та включення людей з інвалідністю до виборчого процесу. Перш ніж публікувати заяву або провести прес-конференцію (крок 9), обов'язково сформулюйте кілька тез на основі цих даних, які слід доносити до аудиторії.

9. Проведіть прес-конференцію чи опублікуйте прес-реліз на день виборів

Прес-конференція привертає увагу до включення людей з інвалідністю до виборчого процесу. Під час прес-конференції у день голосування донесіть до аудиторії розуміння того, чому було важливо провести спостереження, та надайте деякі дані про те, скільки спостерігачів було задіяно.

Учасник групи зі спостереження за виборами у Непалі відповідає на питання щодо свого досвіду участі.
Джерело: IFES.

Що стосується спеціальних місій, слід розглянути можливість проведення прес-конференції після дня голосування, коли за увагу ЗМІ змагається менша кількість інфоприводів.

10. Проведення заключного семінару

Після спостереження заключний семінар дає можливість обмінятися досвідом та упорядкувати дані про здійснені заходи. Обговорюючи те, що вони спостерігали, учасники також дізнаватимуться один від одного про доступ до виборів та отримані уроки для наступного спостереження.

11. Напишіть і поширте звіт

Звіт щодо результатів місії зі спостереження консолідує зібрану інформації та змістовно представляє її. Наприклад, індивідуальні звіти можуть детально описувати відсутність пристосувань для доступності на окремій виборчій дільниці, в той час як загальний звіт дає можливість описати, скільки виборчих дільниць доступні для людей з інвалідністю.

Учасники місії зі спостереження за виборами на Гаїті беруть участь у підсумковій нараді для обміну досвідом. Джерело: IFES.

Також важливо надати звіт всім суб'єктам, залученим до виборчого процесу, таким як інші ОЛІ, ОУВ, новинні ресурси та інші. Звіт може розповсюджуватися в електронній формі або під час презентаційного заходу, і повинен надаватися в доступних форматах, таких як аудіо, шрифт

Брайля, легкий для читання та спрощений текст, щоб його могли прочитати люди з різними типами інвалідності.

12. Адвокація за більш інклюзивні вибори

Звіт про спостереження може бути основою для адвокаційних ініціатив.

Оскільки у доповіді містяться відомості як про найкращу практику, так і про наявні прогалини в доступності, ОЛІ можуть використовувати цей звіт для виступів перед ОУВ, політичними партіями, парламентами, урядовими установами та іншими зацікавленими сторонами для внесення змін, що сприяють підвищенню інклюзивності виборів. Дослідження прикладу Гаїті на сторінках 76-78 наводить приклади ініціатив, започаткованих ОУВ на основі висновків, що містяться в доповідях про спостереження силами ОЛІ.

ДСС обговорює питання інклюзії з кандидатом на посаду в Косово. Джерело: IFES.

Жінка з фізичною інвалідністю реєструється для голосування в Індонезії, 2014. Джерело: AGENDA.

ОРГАНІЗАЦІЯ СПОСТЕРЕЖЕННЯ: ПРИКЛАД ІНДОНЕЗІЇ

Мережа для забезпечення доступу до загальних виборів для осіб з інвалідністю (AGENDA), творче партнерство ОЛІ, ОГС та IFES у Південно-Східній Азії за підтримки Міністерства закордонних справ та торгівлі Австралії, провело спостереження за доступом до виборів разом з Народною мережею освіти виборців (Jaringan Pendidikan Pemilih untuk Rakyat, або JPPI) в Індонезії, Генеральною виборчою комісією Індонезії (ГВКІ), Індонезійською асоціацією людей з інвалідністю (ППДІ), та іншими партнерами під час президентських виборів в Індонезії у 2014 році.

Спостереження оцінювало доступ виборців з інвалідністю до п'яти сфер: освіта виборців, реєстрація виборців, виборчі дільниці, процес голосування та явка виборців. Спостерігачі збирали дані з 470 виборчих дільниць, проводили інтерв'ю з персоналом на кожній виборчій дільниці. Вони також опитали 789 людей з інвалідністю, котрі проголосували, та 387 людей з інвалідністю, які не голосували.

AGENDA сприяла проведенню тренінгів для 300 національних спостерігачів за виборами, половину з яких складали люди з інвалідністю, а половину – досвідчені національні спостерігачі. Тренінг, який проходив протягом двох тижнів, давав людям з інвалідністю можливість навчитися бути спостерігачем за виборами та поінформувати національних спостерігачів за виборами про бар'єри, з якими стикаються люди з інвалідністю. Тренінг включав моделювання виборчих дільниць для посилення уваги спостерігачів до бар'єрів, з якими стикаються виборці з різними типами інвалідності. Після тренінгу спостерігачі за виборами сформували групи, в яких 30 спостерігачів з інвалідністю працювали спільно з 30 національними спостерігачами в рамках місій у кожній провінції, щоб кожна команда мала можливість повчитися у колег, які мають інший досвід. Такий поділ спостерігачів дозволив забезпечити максимальну видимість людей з інвалідністю, які працюють спостерігачами за виборами, і забезпечив національним спостерігачам розуміння питань інклюзії людей з інвалідністю.

Спостерігачі встановили, що люди з інвалідністю були однією з цільових груп, які ГВКІ організувала для "волонтерів демократії". Волонтерам з п'яти секторів виборців □ виборців, що голосують вперше, релігійних груп, жіночих груп, маргіналізованих груп та людей з інвалідністю, були надані просвітницькі матеріали щодо виборів для посилення їх участі. Однак заходи з інформування виборців не включали доступні формати, такі як шрифт Брайля, аудіо чи легкі для читання формати. Оголошення державних служб про вибори на телебачення трансливалися без перекладу мовою жестів. AGENDA опитала виборців з інвалідністю про якість матеріалів для виборців та встановила, що більшість виборців з інвалідністю, які бачили матеріали, заявили, що вони гарні (32%) або прийнятні (55%). Проте, оскільки матеріали не були доступними людям з сенсорними або інтелектуальними порушеннями, заходи, проведені ГВКІ, не

принесли користі цим сегментам спільноти людей з інвалідністю.

Фіксована система списків виборців в Індонезії стала ще однією проблемою для посилення інклюзії під час виборів, оскільки сім'ї людей з інвалідністю не заохочували їх реєструватися для голосування через культурні забобони, або не розуміли, що люди з інвалідністю мають право голосувати і бути обраними. AGENDA зазначила, що посадовці, які займалися реєстрацією виборців, не збирали даних про людей з інвалідністю, і вони мали обмежене розуміння того, як ця інформація забезпечує дані та впливає на заходи під час майбутніх виборів.

AGENDA провела спостереження за 789 людьми з інвалідністю, що проголосували у день виборів на 470 виборчих дільницях. 91% відсоток опитаних почувалися впевнено щодо таємного голосування, в той час як 7% відчували

невпевненість, а 2% не відповіли на питання. Оскільки законодавство Індонезії гарантує право на допомогу під час голосування,

зазначалося, що 255 виборців з інвалідністю, охоплених спостереженням під час голосування, мали асистента, який підписав необхідну форму для надання допомоги у кабінці для голосування. Навіть зважаючи на це, місія зі спостереження за доступом до виборів зауважила, що незрозуміло, яким чином асистентам дозволено допомагати людям з інвалідністю, і чи всі асистенти насправді підписали бланк.

AGENDA оцінює, що в середньому на дільницях було 2,7 виборці з інвалідністю на 600-800 осіб, а це дуже низький показник явки.

Кілька людей з інвалідністю були залучені як співробітники під час виборів. Лише на 20 з 470 виборчих дільниць (4%) були присутні працівники виборчих дільниць з інвалідністю. Крім того, 40% опитаних посадовців виборчих дільниць повідомили місії, що вони не були поінформовані про те, як забезпечити

доступні вибори, а 38% не змогли пояснити, що таке доступність. Хоча всі працівники дільниць зобов'язані законом пройти навчання з процедур роботи на дільниці та підрахунку голосів, це зробили лише 46% опитаних.

Місія зі спостереження виявила, що бар'єри, пов'язані зі ставленням до людей з інвалідністю в Індонезії, є однією з головних проблем для збільшення включення людей з інвалідністю в політичне життя. Стигма проти спільноти людей з інвалідністю, яка перешкоджає людям з інвалідністю вимагати дотримання своїх прав, поширена серед членів їхніх родин, урядових чиновників та посадовців, що відповідають за вибори. Члени сімей людей з інвалідністю також часто дискримінуються, через що вони можуть відмовляти своїх родичів з інвалідністю від голосування. Місія спостереження за виборами безпосередньо розвіювала неправильні уявлення про те, що можуть і чого не можуть робити люди з інвалідністю. Участь людей з інвалідністю в місії зі спостереження показала, що вони є рівноправними членами громади і мають навички та знання для того, щоб робити внесок в життя громади.

Рекомендації спостерігачів висвітлили основні напрями для вдосконалення, включно зі співпрацею між ОЛІ та іншими партнерами, такими як ОГС та ГВКІ, з метою підвищення обізнаності про права людей з інвалідністю.

На підставі звіту про місію спостереження за виборами, ГБКІ вжила заходів, щоб забезпечити більш високий рівень інклюзії під час майбутніх виборів. У 2015 році AGENDA працювала з ГБКІ для розробки інструменту самооцінки ОУВ для визначення існуючих недоліків, які можна виправити, щоб зробити вибори доступними для всіх. Завдяки цій співпраці було створено Контрольний список, який було надано всім 101 співробітнику ГБКІ по всій країні для використання та подальшого зворотного зв'язку. ГБКІ також висловила зацікавленість у підготовці місцевого персоналу з метою покращення їхнього розуміння питань інклюзії. Завдяки співпраці з ГБКІ IFES підготувала модуль "Building Resources in Democracy, Governance and Elections" (BRIDGE) щодо прав людей з інвалідністю та виборів в Джакарті, Індонезія. Організація AGENDA розвиває ці успіхи та ділиться досвідом у всьому світі, включаючи участь в діалозі з відповідних питань у Єгипті, Фіджі, М'янмі, Пакистані та Шрі-Ланці, щоб заохочувати інші ОУВ в регіоні та за його межами вживати заходи на посилення інклюзивності виборів.

Найкращі практики з Індонезії

Навчати спостерігачів як з питань, пов'язаних з виборами, так і щодо прав людей з інвалідністю

Спостерігачі на виборах приймали участь у симуляції практик доступних виборів, щоб краще розуміти виборчий процес та розуміти, які бар'єри можуть поставати перед людьми з інвалідністю в процесі голосування.

Інтерв'ювання людей з інвалідністю, які голосували і які не голосували

Спостерігачі від AGENDA помітили низьку явку серед виборців з інвалідністю та вжили заходів для визначення причин цього явища..

Проведення довгострокового спостереження за виборами

Довгострокове спостереження проводиться протягом тижнів і місяців до дня виборів та після нього. ДС ширше розглядає виборчий процес на його передвиборчому етапі, коли ОУВ організують вибори та відбуваються політичні події, та у післявиборчій фазі, коли розглядаються скарги щодо проведення виборів. В рамках цього можуть надаватися рекомендації, такі як забезпечення того, що матеріали для інформування виборців доступні в різних форматах, або оновлення виборчого законодавства для його гармонізації з КПЛІ.

Зразок контрольного списку для довгострокового спостереження за виборами

Інформація про цей інструмент

Контрольний список для довгострокового спостереження за виборами був розроблений на основі контрольного списку, використаного IFES у Косово; він ставить цільові запитання для визначення інклюзії людей з інвалідністю на всіх етапах виборчого циклу, в тому числі в розробку законодавства. ОУВ, процес реєстрації виборців, політичні партії, громадянське суспільство, післявиборчі події. **Цей короткий список потрібно адаптувати до того контексту, в якому він використовуватиметься**, шляхом відповідної зміни питань, наприклад, чи потрібні розумні пристосування під час політичних заходів.

Контрольний список для довгострокового спостереження за виборами щодо урахування потреб людей з інвалідністю

Ім'я:	
Стать:	
№ спостерігача:	
Місто:	
Вибори:	
Дата:	

Нормативно-правова база

№	Питання	Відповідь	
1.	Чи існують закони чи правила, які ПІДТРИМУЮТЬ виборчі права людей з інвалідністю? Будь ласка, опишіть детально:	ТАК	НІ
2.	Чи існують закони чи правила, які ОБМЕЖУЮТЬ чи можуть потенційно обмежити виборчі права людей з інвалідністю? Будь ласка, опишіть детально:	ТАК	НІ

№	Питання	Відповідь	
3.	Чи існують якісь положення чи інструкції, видані органом з управління виборами (ОУВ), що гарантують доступність для людей з інвалідністю під час виборів? Будь ласка, опишіть детально:	ТАК	НІ

Орган з управління виборами

4.	Чи матеріали громадської інформаційної кампанії ОУВ повідомляють людям з інвалідністю, як зареєструватися як виборець?	ТАК	НІ
5.	Чи ОУВ активно наймає людей з інвалідністю на посади в ОУВ (окрім працівників дільниць)? Якщо так, то як?	ТАК	НІ
		Кількість персоналу ОУВ:	
		Кількість чоловіків серед персоналу ОУВ:	

№	Питання	Відповідь	
6a.	Чи ОУВ забезпечує для персоналу розумні пристосування, такі як переклад мовою жестів?	ТАК	НІ
6b.	Чи ОУВ забезпечує для кандидатів розумні пристосування, такі як переклад мовою жестів?	ТАК	НІ
7.	Чи люди з інвалідністю були призначені на посади ОУВ на міському рівні під час виборів?	Кількість:	Не знаю.
8.	Чи люди з інвалідністю були призначені на посади на рівні виборчої дільниці, наприклад, працівники дільниць?	Кількість:	Не знаю.
9.	Чи питання доступності для людей з інвалідністю включені в порядок денний ОУВ? Якщо так, які питання?	ТАК	НІ
10.	Чи надає ОУВ інформаційні матеріали, орієнтовані саме на людей з інвалідністю, щоб інформувати їх про свої виборчі права, підвищити обізнаність щодо права на участь на рівній основі з іншими?	ТАК	НІ

№	Питання	Відповідь	
11.	Чи надає ОУВ інформаційні матеріали у форматах, доступних для людей з зоровою інвалідністю, таких як аудіо чи шрифт Брайля? Коротко опишіть матеріали:	ТАК	НІ
12.	Чи надає ОУВ інформаційні матеріали у форматах, доступних для людей з порушеннями слуху чи нечуючих, таких як субтитри и мова жестів? Коротко опишіть матеріали:	ТАК	НІ
13.	Чи ОУВ має базу даних потенційних виборців з інвалідністю?	ТАК	НІ
14.	При виборі приміщень для голосування, як ОУВ оцінює їх доступність для людей з інвалідністю? Будь ласка, опишіть детально:		

№	Питання	Відповідь	
15.	Чи ОУВ створює матеріали для розміщення на виборчих дільницях, доступні для людей з інвалідністю?		
	а. доступні кабінки	ТАК	НІ
	б. допоміжні пристрої, такі як аркуші-збільшувачі	ТАК	НІ
	с. інше (опишіть):		

Нормативно-правова база

16.	Які дані використовуються для реєстрації виборців?		
	Опишіть:		
17.	Чи ОУВ своєчасно проводить реєстрацію виборців з інвалідністю?	ТАК	НІ
18.	Чи існують якісь перепони для включення людей з інвалідністю у списки виборців?	ТАК	НІ

№	Питання	Відповідь	
19.	Чи дані списків виборців включають інформацію про те, який тип інвалідності має виборець, або яких пристосувань він може потребувати? Опишіть:	ТАК	НІ

Кандидати, партії та кампанії

20.	Як політичні партії вибирають своїх кандидатів? Чи звертають вони увагу на відбір кандидатів з інвалідністю?
21.	Чи якісь політичні партії ведуть адвокацію щодо квот для кандидатів з інвалідністю? Вкажіть партії, які ведуть адвокацію за такі квоти.

№	Питання	Відповідь	
22.	Чи є політичні партії, що обрали людей з інвалідністю як кандидатів/агентів партії?	Всього	
	Скільки людей з інвалідністю було обрано?	Чоловіки: :	Жінки:
23.	Скільки кандидатів з інвалідністю було номіновано від політичних партій?	Всього	
		Чоловіки: :	Жінки:
24.	Чи якісь потенційні кандидати були відхилені політичною партією через питання, пов'язані з їх інвалідністю? Деталі:	ТАК	НІ
25.	Чи якісь потенційні кандидати, висунуті партією, були відхилені ОУВ через питання, пов'язані з їх інвалідністю? Деталі:	ТАК	НІ

№	Питання	Відповідь	
26.	Чи проводять політичні партії свої заходи в місцях, доступних для людей з інвалідністю? Якщо так, укажіть, які партії проводять заходи в доступних місцях:	ТАК	НІ
27.	Які політичні партії проводили зустрічі з ОПІ, щоб обговорити політики, важливі для людей з інвалідністю?		
28.	Які політичні партії мають політики, що відповідають потребам людей з інвалідністю?		
28a.	Опишіть політики, інклюзивні для людей з інвалідністю:		

№	Питання	Відповідь
29.	Які політичні партії створюють інформаційні матеріали спеціально для людей з інвалідністю, щоб інформувати їх про партійні платформи та політику?	
30.	Чи політичні партії створюють агітаційні матеріали у форматах, доступних для виборців із зоровою інвалідністю, щоб інформувати їх про партійні платформи та політику? Якщо так, укажіть список політичних партій та зміст / засіб / формат:	
	Політична партія	Зміст, засіб, формат
31.	Чи політичні партії створюють агітаційні матеріали у форматах, доступних для виборців із слуховою інвалідністю чи порушеннями слуху, такі як субтитри чи переклад мовою жестів? Укажіть список політичних партій та зміст/засіб/формат:	
	Політична партія	Зміст, засіб, формат

№	Питання	Відповідь	
32.	Чи особи з інвалідністю обиралися на урядові посади національного рівня?	Кількість:	Не знаю.

Громадянське суспільство

33.	Які організації громадянського суспільства (ОГС) виступають за виборчі права людей з інвалідністю?		
34.	Які ОГС проводять кампанії з громадської та/або виборчої освіти спеціально для людей з інвалідністю?		
	Назва ОГС	Зміст, засіб і формат	

Післявиборчий період

35.	Скільки людей з інвалідністю було обрано до органів державної влади чи місцевого самоврядування? Які політичні партії вони представляють?	Кількість:
36.	Скільки скарг на доступ до виборів та/або ставлення з боку чиновників або партій були подані виборцями з інвалідністю?	Кількість:
37.	Інші коментарі:	

Контрольний список для довгострокового спостереження за політичними заходами щодо доступу для людей з інвалідністю

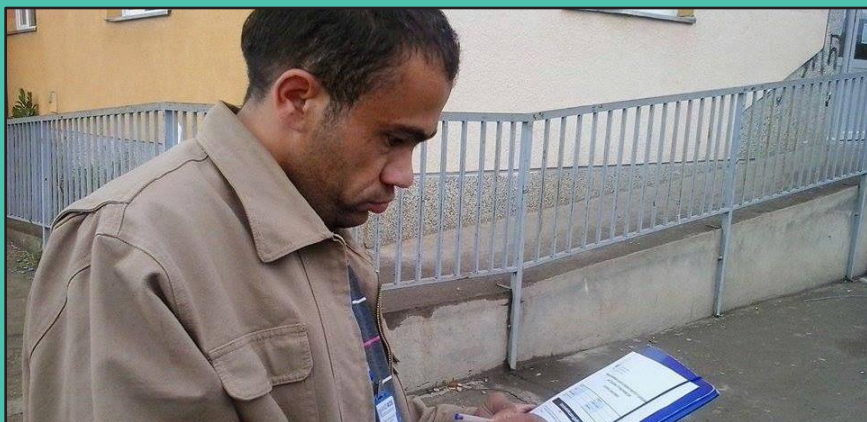
Ім'я:	
Стать:	
№ спостерігача:	
Місто:	
Вибори:	
Дата:	
Час спостереженн	

Політична партія:	
----------------------	--

Політичні заходи

№	Питання	Відповідь	
1.	Чи захід рекламувався серед організацій людей з інвалідністю (ОЛІ)?	ТАК	НІ
2.	Чи була інформація про захід представлена в доступних форматах, таких як шрифт Брайля, аудіо, мова знаків або легкі для читання версії?	ТАК	НІ
3.	Чи були наявні транспортні засоби, доступні для людей з інвалідністю (можливо, надані організаторами заходу чи інші)?	ТАК	НІ
4.	Чи була поблизу місця проведення заходу парковка, доступна для людей з інвалідністю?	ТАК	НІ
5.	Чи місце проведення мало:		
	Туалети чи кімнати гігієни, якими можуть користуватися люди з інвалідністю?	ТАК	НІ
	Достатньо доступних сидінь?	ТАК	НІ
	Достатньо місця, щоб люди на візках могли легко пересуватися по приміщенню?	ТАК	НІ
	Проходи без перешкод, як на підлозі, так і тих, що звисають зі стелі?	ТАК	НІ
	Рівну поверхню, якщо захід проводиться надворі?	ТАК	НІ

6.	Скільки виступаючих на заході мали інвалідність?	Кількість: Типи інвалідності:	
7.	Чи хтось із виступаючих концентрувався на питанні прав людей з інвалідністю? Якщо так, про які питання говорилося?	ТАК	НІ
8.	Скільки людей з інвалідністю було серед присутніх?	Кількість (Оціночно):	
9.	Чи на заході був перекладач мовою жестів або субтитри в реальному часі, щоб в ньому могли брати участь люди з порушеннями слуху чи нечуючі?	ТАК	НІ
10.	Чи були матеріали у форматах, доступних для людей з порушеннями зору або незрячих, таких як шрифт Брайля чи аудіо?	ТАК	НІ

ДСС з інвалідністю робить нотатки біля виборчої дільниці. Джерело: IFES.

СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ДОСТУПОМ ДО ВИБОРІВ НА ВСІХ ЕТАПАХ ВИБОРЧОГО ЦИКЛУ: ПРИКЛАД КОСОВО

За оцінками, приблизно 200 000 з 1,7 млн. громадян Косово мають інвалідність. У недавньому минулому підтримці та заохоченню участі людей з інвалідністю в Косово приділялося мало уваги. Організації "Демократія у дії" (DiA) та HandiKos, за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) та Міжнародної фундації виборчих систем (IFES), спостерігали за доступністю та включенням людей з інвалідністю під час парламентських виборів у червні 2014 року; це називалося "Проект моніторингу доступу для людей з інвалідністю" (МДЛІ). Ця програма залучила 30 довгострокових спостерігачів та 200 короткострокових спостерігачів з інвалідністю, які пройшли навчання щодо моніторингу передвиборчого періоду (довгострокове спостереження) та моніторингу у день голосування (короткострокове спостереження).

Суттєве залучення організацій людей з інвалідністю (ОЛІ) привернуло увагу до найважливіших напрямків вдосконалення виборчого процесу в Косово; саме тоді ОЛІ та організації громадянського суспільства (ОГС) вперше співпрацювали для того, щоб розробити і затвердити нові та вдосконалені практики сприяння активній участі людей з інвалідністю у виборчих процесах. МДЛІ також сприяв кампанії за визнання людей з інвалідністю як рівноправних членів суспільства.

DiA та HandiKos створили спільний звіт за результатами довгострокового та короткострокового спостереження, що включав перелік рекомендацій щодо змін, які необхідно внести для того, щоб майбутні вибори відповідали стандартам інклюзивності для людей з інвалідністю. Закон Косово про загальні вибори, а також положення про Центральну виборчу комісію (ЦВК) захищають права виборців з інвалідністю та вимагають від ЦВК забезпечити доступність голосування. Тим не менш, DiA та HandiKos виявили, що ці механізми були обмеженими.

DiA та HandiKos організували як довгострокове, так і короткострокове спостереження в рамках проекту. Довгострокові спостерігачі, які моніторили 421 політичний захід, такі як мітинги та дебати в рамках кампаній, а також провели 45 візитів до міських виборчих комісій (МВК), зазначили, що лише дві політичні партії, "Альянс за майбутнє Косово" та Pux Vetevendosje, висунули кандидатів з інвалідністю. Лише 2,6 відсотка подій, охоплених спостереженням, включали виступаючих з інвалідністю, при цьому DiA та HandiKos зазначили, що МВК не вели чітких записів про кількість людей з інвалідністю, які проживають у їх округах. Крім того, 93% заходів політичних партій, на яких проводилося спостереження, відбувалися у приміщеннях, не обладнаних пандусами чи підйомниками, і лише 54% дільниць були доступними, що обмежувало доступ людей з інвалідністю

до участі у політичних подіях та голосування. З 18832 працівників дільничних виборчих комісій лише 63 особи, або 0,03%, мали інвалідність. Закон "1 з 50" в Косово вимагає від роботодавців наймати щонайменше одну людину з інвалідністю на кожні 50 працівників, а ЦВК не виконувала цю вимогу.

Виборчі органи не організовували жодних заходів щодо освіти виборців на місцевому рівні, спрямованих на виборців з інвалідністю. За даними ЦВК, мобільні команди можуть приїздити до виборців, які фізично не здатні дістатися до виборчої дільниці. Проте спостережні команди зазначили, що лише 1347 виборців скористалися цією послугою, яку вони пояснюють недостатністю інформаційних кампаній.

ЦВК значно розширила інформаційно-просвітницькі кампанії для людей з інвалідністю, особливо нечуючих або з порушеннями слуху. Тим не менш, хоча деяка політична реклама містить мову жестів, ЦВК не надавала інформаційні матеріали шрифтом Брайля для виборців із порушеннями зору, а також прості для читання тексти для людей з інтелектуальною інвалідністю. Незважаючи на зусилля, спрямовані на забезпечення інформування виборців протягом періоду кампанії, за даними DiA та HandiKos, серед людей з інвалідністю в день виборів була низька явка.

DiA та HandiKos подали низку рекомендацій для ЦВК, МВК та політичних партій. Кілька рекомендацій стосувалися осучаснення заходів з освіти виборців, як на національному, так і на місцевому рівнях, з метою забезпечення того, щоб виборці з інвалідністю усвідомлювали свої права та були мотивовані брати участь. Для цього DiA та HandiKos відзначають, що ЦВК повинна координувати роботу з ОЛІ щодо освіти виборців, реєстрації людей з інвалідністю, роботи мобільних груп, які забезпечують можливість проголосувати

людям, що не можуть дістатися до виборчої дільниці, та збільшення участі виборців з інвалідністю у виборчому процесі. Крім того, платформи та політики повинні розроблятися за погодженням з ОЛП, а людей з інвалідністю слід заохочувати активно брати участь у діяльності партій в якості кандидатів; вони повинні складати як мінімум 10 відсотків тих, хто балотується на посади в МВК. Звіт також закликає надати засоби та можливості для людей з інвалідністю звертатися до уряду з будь-яких питань, пов'язаних з доступом.

Одна з рекомендацій для ЦБК стосувалася картування місць, де живуть виборці з інвалідністю, щоб забезпечити кращий доступ. DiA та HandiKos, за підтримки IFES, створили базу даних, яка збирає інформацію про доступ для людей з інвалідністю на національному, муніципальному та місцевому рівнях. Веб-сайт містить інформацію про доступ до МВК, виборчих дільниць, офісів партій та місць проведення виборчих кампаній. Ця інформація допоможе посадовим особам, що відповідають за вибори, провести оновлення в існуючих виборчих дільницях, а також надавати виборцям корисну інформацію.

Кращі практики на прикладі Косово

Провести семінар із зацікавленими сторонами після завершення спостереження з метою збору рекомендацій
DiA та HandiKos рекомендують політичним групам краще координуватися з ОЛІ з питань реєстрації та освіти виборців.

Залучати ОЛІ та людей з інвалідністю в усі складові процесу виборів

Проект включав 30 довгострокових та 200 короткострокових спостерігачів з інвалідністю.

Використовувати тренінги для зміцнення навичок учасників щодо прав людей з інвалідністю, щоб вони могли проводити адвокаційну роботу і після закінчення місій зі спостереження.

Спостерігачі за виборами проходять тренінг у Приштіні.

Джерело: DiA та HandiKos.

Проведення короткострокового спостереження щодо доступу до виборів

Результати короткострокових спостережень зосереджені на доступі до процесу голосування та включенні працівників ділень з інвалідністю. Питання про фізичну доступність виборчої ділянки, про кількість виборців з інвалідністю, що охоплені спостереженням, наявність допоміжних пристроїв, а також про те, чи пройшли працівники ділень навчання, яке дозволяє їм допомагати людям з інвалідністю, не нав'язуючи їм голосування певним чином, є спільними для всіх контрольних списків короткострокового спостереження. Ці звіти можуть надавати інформацію не тільки для організації дня голосування на майбутніх виборах, але й використовуватися для навчання та розробки інших матеріалів, щоб забезпечити доступ усіх виборців до участі.

Зразок контрольного списку для короткострокового спостереження за доступом на виборах

Інформація про цей інструмент

Контрольний список для короткострокового спостереження за доступом на виборах, розроблений на основі контрольних списків, які використовувалися IFES в Косово та Індонезії, передбачає цільові питання для визначення доступності у день голосування. Він зосереджений на оцінці приміщень та навчанні з допомоги людям з інвалідністю, яке пройшли працівники виборчих ділень, включно з наданням інформації, яка стосується виборів. Контрольний список слід модифікувати для контексту, в якому він використовуватиметься, включивши в нього цільові питання, наприклад, щодо стандартів доступності виборчих ділень, які передбачені законом, та політики асистованого голосування, встановлених виборчими комісіями. Один контрольний список повинен використовуватися для кожної

дільниці. Спостерігачі можуть використовувати додаткові копії контрольного списку, якщо відвідують інші виборці дільниці.

Контрольний список спостереження за доступом для людей з інвалідністю у день виборів

Ім'я:	
Стать:	
№ спостерігача:	
Дата:	
Місто:	
Вибори:	
Виборчий округ №:	
Виборча діляниця №:	

Доступ до виборчої діляниці на день виборів

№	Питання	Відповідь	
1.	Чи розташована виборча діляниця на першому поверсі?	ТАК	НІ
1а.	Якщо виборча діляниця не знаходиться на першому поверсі, чи існує пандус або ліфт?	ТАК	НІ
2.	Скільки сходинок на вході до виборчої діляниці?	0	Кількість:
2а.	Якщо на виборчій діляниці є сходинок, чи існує пандус для виборців з інвалідністю?	ТАК	НІ

3.	Чи на виборчій дільниці є:		
	Туалети або кімнати гігієни, якими можуть користуватися люди з інвалідністю?	ТАК	НІ
	Достатньо доступних місць для сидіння для людей, яким потрібні доступні місця?	ТАК	НІ
	Достатньо місця, щоб люди на візках могли легко пересуватися по приміщенню?	ТАК	НІ
	Проходи без перешкод, як на підлозі, так і тих, що звисають зі стелі?	ТАК	НІ
	Зона голосування, вільна від перепон?	ТАК	НІ
	Широкі входи та виходи?	ТАК	НІ
4.	Для виборців з інвалідністю, що приїжджають на машині, чи є парковка недалеко від доступного входу?	ТАК	НІ
5.	Для виборців з інвалідністю, що приїжджають на машині, чи є місця на парковці недалеко від доступного входу?	ТАК	НІ
6.	Чи забезпечено доступний маршрут від парковки до доступного входу?	ТАК	НІ
7.	Чи проходи до зони голосування вільні від перепон, які могли б завадити виборцям з інвалідністю дістатися до зони голосування?	ТАК	НІ
8.	Чи є на виборчій дільниці пункт надання допомоги виборцям з інвалідністю?	ТАК	НІ

9.	Чи помітно, що якісь працівники дільниці мають інвалідність? Якщо так, який тип інвалідності вони, імовірно, мають:	ТАК	НІ
10.	Чи працівники дільниці навчені надавати допомогу виборцям з інвалідністю? (питання задавати працівнику дільниці)	ТАК	НІ
11.	Чи люди з інвалідністю могли самостійно обрати асистента, що допомагав їм голосувати? Якщо ні, опишіть:	ТАК	НІ
12.	Чи асистент або працівник дільниці залякував або іншим чином здійснював неналежний вплив на людину з інвалідністю? Якщо так, опишіть інцидент: 1. 2. 3. 4.	ТАК	НІ

13.	Загалом, скільки виборців одержали допомогу? Скільки серед них жінок?	Всього:	Жінок:
14.	А. Скільки асистентів жіночої статі допомагали жінкам з інвалідністю? Б. Скільки асистентів жіночої статі допомагали чоловікам з інвалідністю?	А:	В:

Питання щодо доступу до виборів, які стосуються людей з різними типами інвалідності

Зорова інвалідність

15.	Чи на виборчій дільниці є вказівки з голосування шрифтом Брайля або в аудіо-форматі?	ТАК	НІ
16.	Чи на виборчій дільниці є вказівки щодо голосування крупним шрифтом?	ТАК	НІ
17.	Чи надаються збільшувальні скельця чи аркуші для читання бюлетенів?	ТАК	НІ
18.	Чи надаються тактильні вказівки щодо голосування чи розмітка бюлетенів?	ТАК	НІ
19.	Чи зона голосування достатньо освітлена?	ТАК	НІ

Фізична інвалідність			
20.	Чи поверхня для заповнення бюлетенів у кабінці достатньо низько розташована, щоб всі виборці могли скористатися нею?	ТАК	НІ

21.	Чи в кабінках достатньо місця, щоб у них могли зайти люди, що використовують допоміжні пристрої?	ТАК	НІ
22.	Чи люди з інвалідністю можуть дотягтися до скриньки для бюлетенів, коли вони вкидають свій бюлетень?	ТАК	НІ
23.	Чи доступні якісь допоміжні пристрої для людей із порушенням рухливості, такі як спеціальні ручки з великим руків'ям або альтернативні методи?	ТАК	НІ
Слухова інвалідність			
24.	Чи працівники дільниць допомагають з комунікацією? Наприклад, чи користуються вони мовою жестів або пишуть інформацію на папері?	ТАК	НІ
25.	Чи працівники інформації надають інформацію щодо голосування виборцям з порушеннями слуху, проговорюючи слова повільно і з чітким виразом губ?	ТАК	НІ
26.	Чи є професійні перекладачі мовою жестів, що допомагають нечуючим людям спілкуватися з працівниками дільниці?	ТАК	НІ

Інтелектуальна чи психосоціальна інвалідність			
27.	Чи виглядає так, що виборцям з інтелектуальною інвалідністю важко зрозуміти слова у бюлетені?	ТАК	НІ
28.	Чи виглядає так, що виборці з інтелектуальною не впевнені, яким чином голосувати?	ТАК	НІ
29.	Чи виборцям з психосоціальною інвалідністю було запропоноване тихе місце для голосування, де вони могли б почекати, перш ніж зробити свій вибір?	ТАК	НІ
30.	Чи комусь із виборців з інтелектуальною чи психосоціальною інвалідністю було відмовлено у доступі до голосування через їхню інвалідність? Прокоментуйте:	ТАК	НІ
31.	Чи є бюлетень легко зрозумілим для людини з інтелектуальною інвалідністю? Наприклад, чи включав він зображення кандидатів чи зображення символів кожної партії? Прокоментуйте:	ТАК	НІ

Інше	
32.	Вкажіть будь-яку іншу інформацію щодо виборчого процесу у цьому полі.

Опитувальник виборця щодо доступу до виборів

Ім'я:	
Стать:	
№ спостерігача:	
Дата:	
Стать респондента:	
Місто:	
Вибори:	
Виборчий округ №:	
Виборча дільниця №:	
Тип інвалідності респондента:	

Опитувальник виборця щодо доступу до виборів

1.	Чи посадовці помітили вашу інвалідність або запитували про пристосування під час процесу реєстрації?	ТАК	НІ
2.	Чи ви почувалися наляканим на виборчій дільниці?	ТАК	НІ
3.	Чи був у вас асистент, чи можна було його обрати вільно?	ТАК	НІ
4.	Чи легко вам було зрозуміти бюлетень?	ТАК	НІ
5.	Чи ви мали достатньо часу для голосування?	ТАК	НІ
6.	Чи ви одержали достатню інформацію щодо кандидатів?	ТАК	НІ

7.	Чи легко було вам зробити відмітку в бюлетені?	ТАК	НІ
8.	Чи ви могли проголосувати без будь-яких труднощів у кабінці для голосування?	ТАК	НІ
9.	Чи ви зрозуміли, як вкласти виборчий бюлетень у скриньку?	ТАК	НІ
10.	Чи важко вам було розібрати картинки на бюлетені?	ТАК	НІ
11.	Під час голосування ви робили вибір на основі картинок, букв чи цифр?	ТАК	НІ
12.	Які ваші загальні враження від процесу голосування на виборчій дільниці?		
13.	Чи ви чули/слідкували/відвідували захід з освіти виборців, що проводився органом з управління виборів, стосовно доступних виборів? Якщо так, яку інформацію ви одержали під час нього?	ТАК	НІ

14.	Яку інформацію ви одержали у зв'язку з загальними виборами? Як ви одержали цю інформацію?		
15.	Як ви думаєте, чи засоби масової інформації забезпечили достатньо інформації про вибори, доступної для людей з інвалідністю?	ТАК	НІ
16.	Як ви думаєте, чи політичні партії забезпечили достатньо інформації про вибори, доступної для людей з інвалідністю?	ТАК	НІ
17.	Чи відомо вам про будь-яких ваших друзів, членів родини чи родичів з інвалідністю, які не були включені до виборчих списків? Якщо так, чи знаєте ви, чому їх не включили до списків? Поясніть, будь ласка.	ТАК	НІ
18.	На вашу думку, що могло б зробити вибори більш інклюзивними для людей з інвалідністю?		

Спостерігачі за виборами у день голосування на Гаїті, 2015. Джерело: IFES.

СПОСТЕРЕЖЕННЯ У ДЕНЬ ГОЛОСУВАННЯ: ПРИКЛАД ГАЇТІ

Виключення з виборчих списків або відсутність доступу до інформації про те, коли, де і як брати участь у виборах – не рідкість для гаїтян з інвалідністю. Як наслідок, жінки та чоловіки з інвалідністю фактично викреслені з політичного життя на Гаїті. З метою сприяння виборам, доступним для всіх, Міжнародна фундація виборчих систем (IFES) організувала низку спостережень під час виборів 2015 року. Під час парламентських виборів, що відбулися 9 серпня 2015 р., пілотна команда з 30 гаїтян з інвалідністю провела перше спостереження за виборами в Гаїті на 15 виборчих дільницях у місті Порт-о-Пренс. Спостерігачі оглядали школи та ринки, обрані як місця для облаштування виборчих дільниць Тимчасовою виборчою радою (Conseil Électoral Provisoire або CEP), щоб визначити, наскільки доступними та інклюзивними є процедури голосування для людей з інвалідністю. Наступні спостереження були проведені під час парламентських та президентських виборів у країні 25 жовтня 2015 року, протягом яких пілотне спостереження було поширено на шість міст по всій країні.

За підтримки офісу
Державного секретаря з
питань інтеграції людей з
інвалідністю Гаїті (Bureau du
Secrétaire d'Etat à l'Intégration
des Personnes Handicapées,
або BSEIPH), IFES та

“Одна справа- чути про це
[недоступні виборчі
дільниці], або слухати
розповіді про це, але зовсім
інша – побачити на власні
очі.”

-Лакнер Меделю,
спостерігач за
виборами

Агентства США з
міжнародного розвитку (USAID), учасники всіх трьох
спостережень спостерігали, як працівники ТВК обслуговують
виборців серед гамору та натовпу. Вони стежили за тим,
скільки виборців і персоналу мали інвалідність, зважали на

фізичне облаштування виборчих дільниць, занотовуючи такі
проблеми, як нерівні сходишки, тьмяно освітлені приміщення
для голосування, що погано забезпечували приватність, та
скриньки для бюлетенів, які були розташовані зависоко для
деяких виборців. Коментарі заносилися у контрольний список
спостереження гаїтянською креольською мовою, які
спостерігачі допомогли адаптувати до місцевого контексту на
Гаїті.

Під час заключного семінару, проведеного зі спостерігачами
після першого спостереження в Порт-о-Пренсі учасники
висловили своє здивування, коли вони у повній мірі зрозуміли,
наскільки малодоступними є виборчі дільниці, відвідані ними,
наприклад, нерівна підлога та повсюдна відсутність пандусів
практично унеможливлювали безпечне пересування для
людей з інвалідністю. Інші суттєві проблеми включали
недоступні матеріали для голосування та надзвичайно низьку

явку виборців з інвалідністю. Ці проблеми також були виявлені
в інших містах по всій країні та висвітлені у попередніх
рекомендаціях щодо вдосконалення, наданих після другого
спостереження.

У своїх рекомендаціях спостерігачі наголосили на необхідності мати більш доступні матеріали виборів, від освіти виборців до бюлетенів, адвокатуючи за надання інформації в аудіо- або тактильних форматах (таких як шрифт Брайля) та мовою жестів. Вони також

зауважили, що, на додачу до труднощів з фізичною інфраструктурою та матеріалами, безпечний та доступний транспорт становитиме суттєву проблему для багатьох виборців. Спостерігачі закликали ТВК та інші органи влади Гаїті розпочати вирішення проблеми відбору доступних місць для облаштування виборчих діляниць як визначальну умову політичної участі. Важливо, що спостерігачі наполегливо рекомендували посилити діалог між ТВК, BSEIPH та ОЛІ щодо вдосконалення доступності виборів у майбутньому.

Після одержання зворотного зв'язку щодо доступу до виборів у серпні, ТВК вжила деяких заходів на вирішення проблеми інклюзивності та доступності виборів. Наприклад, вона почала включати зображення людей з інвалідністю у матеріали з освіти виборців, розповсюдила публічне звернення, в якому стверджувалося, що вона підтримує включення жінок та чоловіків з інвалідністю, та заохочувала свій персонал зважати на потреби виборців з інвалідністю.

Кращі практики на прикладі Гаїті

Якщо можливо, адаптуйте інструментарій до місцевого середовища

До першого спостереження представники місцевих організацій людей з інвалідністю переглянули запропонований контрольний список для спостереження та адаптували його до контексту Гаїті. Контрольний список було перекладено як французькою, так і гаїтянською креольською мовою, для зручності використання всіма спостерігачами.

Сприяти надійній комунікації між командами спостерігачів

Період після спостереження є важливим для того, щоб спостерігачі поміркували про те, чого вони навчилися, створили мережу з колегами в різних частинах міста чи країни, а також провели мозковий штурм ідей щодо того, як підтримувати майбутню роботу в цьому напрям

Адаптація контрольного списку спостереження за виборами до місцевого контексту

Інформація про цей інструмент

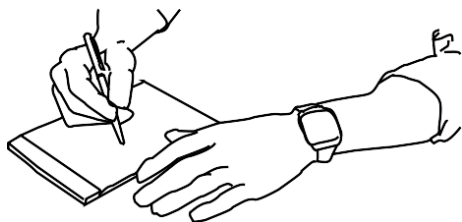
Цей розділ включає в себе поради з найкращої практики адаптації контрольного списку щодо доступу до виборів до місцевого законодавства, політик та застосовуваних процедур. Він надає інструкції для збору інформації, яка використовується як основа для адаптації. У таблиці нижче наведено приклади питань, які необхідно оновити, з урахуванням законодавства, політики та процедур країни.

Щоб скласти всеосяжний звіт щодо інклюзивності за результатами спостереження за виборами, ОЛІ та інші учасники, що проводять спостереження за виборами, повинні почати з того, щоб адаптувати контрольний список, що використовується, у спосіб, який відповідає місцевому контексту. Наступні документи надають вказівки стосовно того, як адаптувати питання щодо доступу до виборів до місцевого контексту:

- Конституція країни;
- Нормативні акти чи законодавство про права людей з інвалідністю (іноді це називають законом про інвалідність);
- Нормативні акти або законодавство про вибори (іноді вони називаються законом про вибори);
- Політика та процедури органів управління виборами країни (ОУВ);
- Стратегія інклюзії ОУВ, якщо така існує;
- Навчальні матеріали для працівників дільниць;
- Освітні матеріали для виборців та громадськості.

Після висвітлення у вищезазначених документах положень, що стосуються участі людей з інвалідністю, можуть бути розроблені питання про різні компоненти виборчого процесу. Ці питання щодо реєстрації виборців з інвалідністю, процедур

голосування та включення до складу посадовців у сфері виборів допомагають спостерігачам визначити прогалини у включенні люде з інвалідністю у всі частини процесу. Іноді національне законодавство або політика не узгоджуються з КПЛІ. У цих випадках слід зазначити, які національні закони чи політика не відповідають вимогам КПЛІ, якщо країна ратифікувала цю Конвенцію. Нижче наведено приклади питань, що стосуються довгострокового та короткострокового спостереження, з інформацією про те, як адаптувати питання до місцевого контексту.

	Приблизні питання	Що адаптувати
День голосуван ня	Чи була виборча дільниця доступною для людей з інвалідністю, наприклад, розташованою на першому поверсі, без вхідних дверей? Чи люди з інвалідністю можуть проголосувати позачергово?	Вимоги законодавства чи процедури ОУВ, так як ширина дверей, висота сходів, та ін.
	Чи були працівники дільниці готові надавати допомогу виборцям з інвалідністю? Чи є на виборчій дільниці служба допомоги, що надає допомогу виборцям з	Конкретні положення щодо підтримки людей з інвалідністю, наприклад, працівники дільниці можуть допомагати пересуватися незрячим людям, та ін.

	Чи працівники дільниці використовують невербальну комунікацію для допомоги виборцям зі слуховою інвалідністю, наприклад, мова жестів, поплескування по плечу, щоб привернути їхню увагу, нотатки?	Вимоги щодо наявності певної кількості перекладачів мовою жестів на кожній дільниці та положення про те, як надавати підтримку виборцям
--	--	--

	Чи виборцям дозволено самостійно обирати асистента?	Закони чи положення, які вимагають від осіб, що допомагають або направляють осіб з інвалідністю, заповнити форму
	Чи доступний допоміжний пристрій для допомоги виборцям з зоровою інвалідністю проголосувати незалежно і таємно, такий як тактильний бюлетень, пристрої для орієнтування чи збільшувальне скельце?	Закони та положення, які вимагають наявності допоміжних пристроїв на виборчих дільницях
	Чи складається враження, що виборцям з інтелектуальною інвалідністю важко прочитати слова на бюлетені?	Зверніть увагу, чи вимагає закон або положення наявності бюлетенів у легкому для читання форматі або форматі без тексту
	Чи існує маршрут, вільний від перепон, до входу на виборчу дільницю?	Місцеві положення стосовно облаштування території біля виборчих дільниць,

	Чи виборцям була надана можливість проголосувати з дому, якщо вони не могли прийти на виборчу дільницю? Чи були організовані виборчі команди для виборців з інвалідністю, що проживають у медичних закладах?	Положення щодо мобільних виборчих команд чи голосування з дому, якщо вони існують у законодавстві
--	--	--

	Чи скринька для бюлетенів розташована достатньо низько, щоб всі виборці могли дістати до неї?	Включити належні вимоги щодо висоти скриньки для бюлетенів
	Чи виборцям з інвалідністю надається достатньо часу для голосування?	Відмітьте, якщо є часові обмеження для голосування
Нормативно-правова база	Чи існують закони чи правила, які обмежують або можуть потенційно обмежувати виборчі права людей з інвалідністю?	Закони, що обмежують права людей з інтелектуальною або психосоціальною інвалідністю, в тому числі такі формулювання, як "не у здорового розумі"
ОУВ	Чи ОУВ активно приймають на роботу людей з інвалідністю як працівників дільниць чи на постійну роботу?	Положення щодо найму людей з інвалідністю, наприклад, урядові квоти чи внутрішні положення ОУВ
	Чи існує база даних виборців з інвалідністю або інформація про пристосування, які повинен забезпечити	Закони чи положення про збір інформації під час реєстрації виборів

	Чи реєстрація виборців та матеріали з освіти виборців доступні у різних форматах, таких як шрифт Брайля, мова жестів, аудіо, легкий для читання формат?	Закони про доступ до інформації чи доступність
--	--	---

Політичні кампанії та заходи	Чи захід передбачав переклад мовою жестів та/або субтитри в реальному часі, щоб люди з порушеннями слуху чи нечуючі могли брати участь?	Правила, закони чи положення, які вимагають забезпечити доступність кампаній
	Скільки кандидатів з інвалідністю висувалися від політичних партій? Скільки серед них було жінок з інвалідністю?	Добровільно впроваджені партійні квоти чи виділене фінансування на кандидатів з інвалідністю
	Чи виступаючі на заході зосереджувалися на питаннях, пов'язаних з інвалідністю?	Проекти законів чи положень
Післявиборчий період	Чи були доступними процедури подання скарг (наприклад, доступ до перекладу мовою жестів)?	Правила, закони чи положення, які вимагають забезпечити доступність процесів
	Якщо скарги подавалися онлайн, чи доступний сайт ОУВ?	

Нігерійський виборець відповідає на питання під час реєстрації виборців.
Джерело: IFES.

ІНТЕГРАЦІЯ ПИТАНЬ СТОСОВНО ІНВАЛІДНОСТІ В НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ МІСІЇ ЗІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ВИБОРАМИ

На додачу до спостереження за доступністю виборів, можна включити питання, які стосуються інвалідності, в роботу загальних груп спостереження, як міжнародних, так і національних. Групи спостерігачів можуть включати питання щодо доступу до виборів та запрошувати захисників прав людей з інвалідністю до участі у своїх місіях як спостерігачів. Міжнародні спостерігачі керуються Декларацією принципів міжнародного спостереження за виборами (ДП). ДП є ключовим документом, підписаним 51 спостережною групою спостерігачів та організаціями, які працюють у сфері виборів, що визнає включення людей з інвалідністю до процесу виборів як важливу запоруку демократичного процесу. Він закликає спостерігачів брати до уваги перешкоди, з якими стикаються люди з інвалідністю.

Національні спостерігачі керуються Декларацією глобальних принципів неупередженого спостереження та моніторингу виборів громадськими організаціями (DGoP), документом, розробка якого була ініційована Глобальною мережею національних спостерігачів за виборами (GNDEM) та затвердженою мережами спостерігачів в усіх регіонах світу.

Спостерігачі AGENDA спілкуються з силами безпеки під час виборів в Індонезії. Джерело: AGENDA.

Принцип 20 закликає національних спостерігачів включати виявлені факти щодо дискримінації та рекомендації стосовно усунення бар'єрів, з якими стикаються маргіналізовані групи, в тому числі люди з інвалідністю, жінки, молодь та інші. Пункт 6 Кодексу поведінки вимагає від національних спостерігачів сприяти захисту цих прав.

Можливості для розширення інклюзії

Групи міжнародних та національних спостерігачів почали збирати дані щодо включення людей з інвалідністю, проте у цій сфері треба зробити ще багато роботи. Створення політик щодо набору спостерігачів з інвалідністю та контрольних списків, що включають перепони, з якими зазвичай стикаються люди з різними типами інвалідності, а також формулювання щодо набору людей з інвалідністю як міжнародних спостерігачів, робить місії зі спостереження більш інклюзивними для людей з інвалідністю та сприяє збору даних стосовно доступу. Крім цього, міжнародні та національні групи можуть включати питання, сформульовані за результатами спостереження за виборами, у свої контрольні списки.

Виборець із зоровою інвалідністю очікує в черзі на доступну виборчу дільницю у М'янмі, квітень 2017 року. Джерело: MILI.

Належні практики інтеграції питань щодо інвалідності в міжнародні та національні місії зі спостереження

1. Включати цільові питання щодо доступу людей з будь-якими типами інвалідності у контрольні списки спостерігача.

Під час проведення спостереження за виборами слід включати до обсягу спостережень питання, спрямовані на інклюзію виборців із фізичною, зоровою, слуховою, інтелектуальною та психосоціальною інвалідністю.

Спостерігачі загальних місій можуть не мати спеціальних знань щодо інклюзії людей з інвалідністю, тому надання цільових питань про те, як виборці, кандидати та інші суб'єкти беруть участь у виборах, можуть допомогти їм визначити існуючі перешкоди. Важливо адаптувати питання стосовно інклюзії людей з інвалідністю до місцевих умов, як і більшість інших запитань у контрольних списках загальних місій зі спостереження. Наприклад, країна може мати політику стосовно того, скільком виборцям може допомагати асистент, або передбачати, щоб на кожній дільниці була доступна певна кількість тактильних інструкцій для голосування. Приклади питань наведені в наступному розділі.

Робота з місцевими ОЛІ

У 2013 році у Таїланді Азіатська мережа за вільні вибори (ANFREL) безпосередньо працювала з партнерськими організаціями громадянського суспільства серед недостатньо представлених спільнот, включно з людьми з інвалідністю, громадянами похилого віку, та іншими, і організовувала семінари спільно з Комісією Таїланду з прав людини. Внаслідок цих семінарів було подано петицію стосовно підвищення доступності виборів до Парламенту Таїланду та Виборчої комісії Таїланду було подано. Такі заходи свідчать про більш комплексну стратегію ANFREL щодо інтеграції людей з інвалідністю в усі етапи виборчого циклу.

Налагодження зв'язків із ОЛП у країнах, де проводиться спостереження, може бути проблематичним, зокрема в місцях, де мало поширений Інтернет, а інфраструктура недостатньо розвинена. Якщо ОЛП важко знайти, міжнародна організація, така як International Disability Alliance (IDA) чи Disabled People's International (DPI) може надати контактну інформацію.

2. Наймати людей з інвалідністю як спостерігачів на виборах та збирати дані стосовно того, скільки спостерігачів з інвалідністю працюють у складі загальних місій зі спостереження за виборами.

Люди з інвалідністю самі є найкращими фахівцями з питань їх участі та інклюзії. Їх слід активно залучати як спостерігачів у складі національних та міжнародних місій зі спостереження, а також для спеціального спостереження щодо доступу до виборів. Групи спостерігачів повинні формуватися таким чином, щоб 15 відсотків команди складали люди з інвалідністю, що відображає частку людей з інвалідністю в суспільстві. Окрім надання цінної інформації для звіту, сприяння включенню людей з інвалідністю до спостереження є ефективним способом подолання соціальної стигми. Крім того, жінки з інвалідністю повинні входити до складу місій спостерігачів через їх унікальний досвід, спричинений подвійною маргіналізацією. Різноманітність типу інвалідності також може бути корисною для місії, оскільки люди з різними типами інвалідності зазнають різних бар'єрів для включення. Робота спостерігачем дозволяє людям з інвалідністю виступати в ролі лідерів громади та демонструвати свої навички та вміння. Інклюзія має подвійну користь, оскільки вона допомагає групам спостерігачів розвивати обізнаність про права людей з інвалідністю та допомагає ОЛП довідатися більше про виборчий процес.

3. Спеціальні спостереження за доступом до виборів є важливим доповненням до загальних місій зі спостереження за виборами.

Заходи зі спостереження за виборами збирають більш детальну інформацію та надають докладний зворотний зв'язок, щоб більш ефективно інформувати зацікавлених осіб та політиків у сфері виборів щодо включення людей з інвалідністю. Захисники прав людей з інвалідністю можуть використовувати комплексні доповіді за результатами спостереження за виборами, щоб виступати за конкретні рекомендації для розробників політики, які збільшать доступ до політичного процесу. Спеціальні спостереження також забезпечують підготовку когорти досвідчених спостерігачів з інвалідністю, які пізніше могли б працювати в загальних спостережних групах. Спеціальне спостереження може також проводитися одним із членів загальної групи спостерігачів.

Звітування про доступ для людей з усіма типами інвалідності

Міжнародна місія зі спостереження за виборами ЄС до Йорданії у своєму звіті не обмежилася питаннями фізичної доступності, але також описала недоступні матеріали для голосування для людей із зоровою інвалідністю та нормативно-правову базу, яка використовує неналежні, свавільні терміни, такі як "імбецил" та "душевнохворий", для недопущення громадян до голосування та висунення своєї кандидатури на виборах у порушення міжнародних зобов'язань Йорданії у цій сфері."

Незалежна виборча комісія Йорданії та IFES підготували урядове оголошення в 2013 році з інструкціями щодо кожного етапу процесу голосування, включаючи опис того, хто може бути асистентом (якщо потрібно). Переклад мовою жестів, анімація та екранний текст використовувалися для збільшення доступності для йорданців з інвалідністю. Джерело: IFES

Питання щодо прав людей з інвалідністю, які повинні розглядатися міжнародними та національними групами спостерігачів

Забезпечення достатнього опису вимог до доступної будівлі чи інклюзивної політики є ключовим елементом відображення у контрольному списку аспектів, пов'язаних з інвалідністю, оскільки спостерігачі, які ще не обізнані з правами людей з інвалідністю, можуть не мати достатньої інформації для прийняття інформованих рішень з оцінки інклюзії та доступу. Питання, пов'язані з правовими бар'єрами, доступною інформацією та допоміжними пристроями, часто залишаються поза увагою. Ці типи проблем справляють більш безпосередній вплив на людей з інтелектуальною, психосоціальною, зоровою та слуховою інвалідністю.

Завдяки досвіду IFES у проведенні спостереження за доступом до виборів та розробці питань, що мають бути

включені в загальні контрольні списки спостереження, питання щодо інклюзії були розроблені для розгляду міжнародними та національними спостерігачами. При розробці питань щодо доступу до виборів, проблематика стосовно доступу для людей з різними типами інвалідності має бути об'єднана з питаннями більш загального характеру. У прикладах, наведених нижче, орієнтовні питання, розподілені по темах, є не вичерпним списком, але відправною точкою для обговорення того, як спостерігачі можуть інтегрувати врахування потреб людей з інвалідністю у свою звітність. Рекомендації, надані в цьому наборі інструментів, призначені як для того, щоб зробити спостереження за виборами більш всеосяжним, так і для того, щоб використовувати спостереження за виборами для інтеграції людей з інвалідністю до виборчих процесів. Дані, які збирають спостерігачі, можуть стати джерелом інформації для ОУВ та сприяти залученню виборців з інвалідністю, підвищуючи інклюзивність виборів.

Звітування про доступ для людей з усіма типами інвалідності

“Для сприяння дотриманню виборчих прав людей з інвалідністю Державна виборча комісія, у співпраці з громадянським суспільством, вперше створила карту виборчих діляниць, доступних для людей, що користуються візками, та розмістила цю інформацію онлайн. Вона також створила обгортки для бюлетенів, надруковані шрифтом Брайля [sic] для окремих виборчих діляниць.”

-Звіт ОБСЄ про спостереження за виборами, Македонія, жовтень 2017

Спостерігачі в Домініканській республіці дізнаються про стандарти виборів під час навчання у 2012 році. Джерело: IFES.

Інформація про цей інструмент

У цій таблиці містяться приклади питань, які міжнародні чи національні місії зі спостереження за виборами можуть включити у свої контрольні списки для інтегрування в них проблематики прав людей з інвалідністю. Ці питання можна включити в певні розділи контрольного списку чи додати як окремий розділ щодо прав людей з інвалідністю

Права людей з інвалідністю, які слід врахувати у контрольних списках для довгострокового спостереження за виборами

Нормативно-правова база	Чи нормативно-правова база вільна від бар'єрів, які можуть виключити з процесу людей з інвалідністю, наприклад, вимога володіти мовою, яка може виключати користувачів мови жестів? Чи закони відповідають Ст. 29 КПЛІ, що гарантує участь в політичному та громадському житті для людей з усіма типами інвалідності? Чи закони відповідають Ст. 12 КПЛІ, що гарантує правоздатність людей з інвалідністю, включно з правом голосу для людей, які перебувають під опікою?
Управління виборами	Чи ОУВ активно приймають на роботу людей з інвалідністю на постійну роботу? Чи ОУВ забезпечують кандидатам та персоналу розумні пристосування, такі як переклад мовою жестів?

Освіта та інформування виборців	Чи були матеріали з освіти виборців поширені в доступному форматі, такому як легкий для читання текст, шрифт Брайля, аудіо, мова жестів, субтитри? Чи кампанія ОУВ з інформування громадськості пояснює особам з інвалідністю, яким чином зареєструватися як виборець?
Реєстрація виборців	Чи людям з інтелектуальною або психосоціальною інвалідністю заборонено реєструватися для участі у виборах? Чи заходи з реєстрації виборців проводяться у місцях, фізично недоступних для людей з інвалідністю? Чи включає процес реєстрації виборців формати, доступні для людей з інвалідністю (такі як шрифт Брайля, переклад мовою жестів, та ін.)? Чи дані, використані для реєстрації виборців, включають інформацію стосовно типів інвалідності або типу пристосування, яке їм може знадобитися?

Кандидати, політичні партії та кампанії	Чи здійснюються якісь заходи щодо балотування кандидатів з інвалідністю, наприклад, добровільні партійні квоти? Скільки кандидатів з інвалідністю було висунуто від політичних партій? Чи були якісь потенційні кандидатури відхилені ОУВ або політичною партією через питання, пов'язані з їх інвалідністю? Чи партії створюють інформаційні матеріали спеціально для осіб з інвалідністю, об проінформувати їх про партійні платформи та політику? Чи партії створюють матеріали кампаній у форматах, доступних виборцям із зоровою інвалідністю, таких як шрифт Брайля та аудіо? Або для виборців з порушеннями слуху чи нечуючих, наприклад, субтитри чи мова жестів? Чи проводилися заходи політичних партій у доступних приміщеннях (наприклад, доступні входи та місця для сидіння, широкі проходи без перепон)?
Після виборчий період	Скільки людей з інвалідністю було обрано та належним чином затверджено на посадах в уряді?

Скільки скарг щодо доступу до виборів та/або ставлення з боку посадових осіб, відповідальних за вибори, було подано людьми з інвалідністю?

Чи був процес розгляду скарг доступним для людей з інвалідністю?

Права людей з інвалідністю, які повинні бути включені в контрольні списки для короткострокового спостереження

Вхід до виборчої дільниці

Чи була виборча дільниця доступною для людей з інвалідністю, наприклад, розташована на першому поверсі, із входом без сходинок?

Чи існує вільний від перешкод маршрут до входу у виборчу дільницю?

Чи надається виборцям з інвалідністю, що прибувають на авто, місце для паркування поруч із доступним входом,?

Чи виборці з інвалідністю, яких привозять на виборчу дільницю, мають доступ до належного місця для висадки?

Чи організовано доступний маршрут від парковки до входу у виборчу дільницю?

Зона очікування	Чи передбачене тихе місце, де люди з психосоціальною інвалідністю можуть почекати, перш ніж проголосувати? Чи є на виборчій дільниці: • Туалети або кімнати гігієни, якими можуть користуватися люди з інвалідністю? • Достатня кількість доступних місць? • Достатньо місця, щоб люди, які користуються візками, могли вільно пересуватися про приміщенню? • Проходи, вільні від перешкод, як на підлозі, так і тих, що звисають зі стелі? • Широкі вхідні/вихідні двері?
Допомога та навчання	Чи люди з інвалідністю могли самостійно обрати асистента, який допоміг би їм голосувати? Чи був персонал дільниці підготовлений надавати допомогу людям з інвалідністю? Чи виглядає так, що деякі працівники дільниці є людьми з інвалідністю? Скільки жінок серед асистентів, що допомагають чоловікам з інвалідністю? Скільки жінок серед асистентів, що

Доступне голосування	Чи доступні допоміжні пристрої, які допомагають людям із зоровою інвалідністю проголосувати незалежно і таємно, такі як тактильні інструкції щодо заповнення бюлетенів або збільшувальне скельце? Чи скринька для бюлетенів розташована достатньо низько, щоб до неї могли дістати люди на візках? Чи достатньо місця у кабінці для голосування? Чи виглядає так, що виборцям з інтелектуальною інвалідністю важко зрозуміти слова, написані в бюлетені? Чи скринька для бюлетенів розташована достатньо низько, щоб до неї могли дістати всі виборці?
--	--

ВИСНОВОК

Проведення як окремих спостережень за виборами, так і інтеграції прав людей з інвалідністю в вітчизняні та міжнародні місії зі спостереження є найефективнішим способом врахувати унікальні потреби і точку зору жінок та чоловіків з різними типами інвалідності у процесі спостереження за виборами.

Місія зі спостереження за виборами є надзвичайно ефективним методом інтеграції питання прав людей з інвалідністю до моніторингу виборчого процесу. Комплексний зворотний зв'язок щодо того, наскільки вибори є достовірними та інклюзивними для всіх громадян, в тому числі з фізичною, зоровою, слуховою, інтелектуальною та психосоціальною інвалідністю, а також стосовно потенційних бар'єрів, пов'язаних зі ставленням, правовими, інформаційними, фізичними та іншими бар'єрами, з якими вони стикаються впродовж виборчого циклу, підтримує місію щодо забезпечення інклюзивних та гідних довіри виборів.

Міжнародні та внутрішні групи спостерігачів можуть відігравати певну роль як у посиленні представництва людей з інвалідністю, так і у звітуванні про включення людей з інвалідністю до виборів. Досвід людей з інвалідністю та їх організацій стане в пригоді місіям зі спостереження за виборами для того, щоб розглядати спостереження за виборами з точки зору потреб людей з інвалідністю. Формування команд, у яких 15 відсотків спостерігачів становлять люди з інвалідністю, відображатиме частку людей з інвалідністю у суспільстві. Більше того, включення спостерігачів з інвалідністю до груп, які здійснюють загальне спостереження, демонструє лідерство людей з інвалідністю. Активне залучення лідерів з інвалідністю до таких ролей, як спостерігачі, руйнує стереотипи щодо інвалідності та створює моделі інклюзії.

Уроки, отримані в результаті спеціальних спостережень за виборами, показують, як включення детальних питань щодо інвалідності та набір спостерігачів з інвалідністю може сприяти суттєвому покращенню доступу до політичних процесів. Інклюзивне спостереження за виборами може посилити політичну участь громадян з інвалідністю та без неї. Рекомендації, надані в цьому наборі інструментів, призначені як для того, щоб зробити спостереження за виборами більш інклюзивним, так і для того, щоб використовувати спостереження за виборами для інтеграції людей з інвалідністю до виборчих процесів. Дані, які збирають спостерігачі, потенційно можуть стати джерелом інформації для ОУВ та залучення виборців з інвалідністю, таким чином виборчий процес ставатиме більш інклюзивним.

ДОДАТКИ

Додаток 1: Ресурси

Звіти AGENDA

PPUA Pencha та AGENDA, [Accessible Elections for Persons with Disabilities in Five Southeast Asian Countries \(2013\)](#)

JJPR та AGENDA, [2014 Presidential Elections in Indonesia: Monitoring Results from Aceh, Jakarta, Central Java, South Kalimantan and South Sulawesi \(2014\)](#)

Мережа AGENDA розробила цей звіт щодо проведених нею спостережень за доступом до виборів в Індонезії. Він містить розділи про те, як було організовано спостереження, та які факти було виявлено: [AGENDA, Disability Access and Inclusion in the Political Processes of Four Southeast Asian Countries \(2016\)](#)

Азіатська мережа за вільні вибори (ANFREL)

Азіатська мережа за вільні вибори (ANFREL), заснована в 1997 році, проводить спостереження за виборами та навчає групи громадянського суспільства в Азії. ANFREL публікує звіти про свої місії [на своєму веб-сайті](#).

Building Resources in Democracy, Governance and Elections (BRIDGE)

IFES Розробила перший модуль Building Resources in Democracy, Governance and Elections ([BRIDGE](#)) щодо прав людей з інвалідністю та виборів.

Цей модуль, що використовує інтерактивну методику BRIDGE з навчання дорослих, включає уроки щодо участі людей з інвалідністю на всіх етапах виборчого циклу як виборців, кандидатів, посадовців, відповідальних за вибори, та спостерігачів. Вправи, які увійшли до складу нового модулю BRIDGE, наголошують на залученні людей з інвалідністю як ключовому компоненті гідних довіри та інклюзивних виборів.

The Carter Center

Звіти зі спостереження за виборами Центру Картера (Carter Center) доступні онлайн за посиланням CarterCenter.org. Попередні заяви та остаточні звіти за результатами спостережень у багатьох країнах містять аналіз надійності та інклюзивності виборів.

Декларація глобальних принципів неупередженого моніторингу та спостереження за виборами силами громадських організацій

Декларація глобальних принципів неупередженого моніторингу та спостереження за виборами силами громадських організацій (DGoP) була розроблена внаслідок консенсусу між представниками мереж зі спостереження за виборами та визнана у 2012 році більш ніж 160 організаціями, які працюють у сфері виборів. Ініціатива впроваджувалася під егідою GNDEM та включає стандарти і найкращі практики для національних спостерігачів.

Декларація принципів міжнародного спостереження за виборами

Декларація принципів міжнародного спостереження за виборами (DoP) була підписана 23 організаціями у 2005 році, на момент написання цього посібника до неї приєдналися 52 організації. Вона включає керівні принципи щодо проведення спостережень за виборами на основі міжнародних правових стандартів та найкращих практик.

ElectionAccess.org

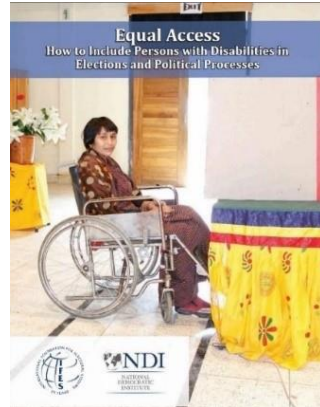
ElectionAccess.org,

перший у світі глобальний репозитарій ресурсів щодо включення людей з інвалідністю у політичне життя, містить бібліотеку відповідних технічних витягів та прикладів постерів, радіопрограм, відео та листівок з усього світу, що використовуються як матеріали з освіти виборців. Сайт, який управляється IFES, також включає різноманітні функції доступності.

Посібник *Equal Access*

Посібник [*Equal Access: How to Include People with Disabilities in Elections and Political Processes*](#), опублікований

IFES та Національним демократичним інститутом в 2014 році, містить практичні приклади включення людей з інвалідністю в усі етапи виборчого циклу. Він призначений для використання посадовцями, що відповідають за вибори, ОЛІ та іншими зацікавленими сторонами.

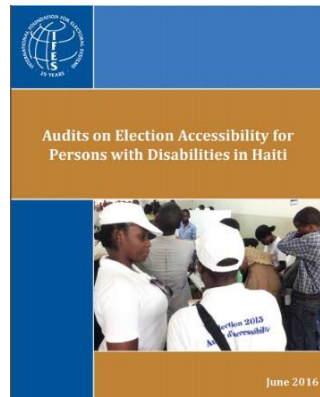

Посібник Equal Access доступний 10-ма мовами, в тому числі арабською, індонезійською мовою бахаса, англійською, французькою, непальською, російською, сербо-хорватською, іспанською, урду та узбецькою.

Звіт про моніторинг виборів на Гаїті

[*IFES. Audits on Election Accessibility for Persons with Disabilities in Haiti \(2016\)*](#)

IFES організувала спостереження щодо доступу до виборів на Гаїті у 2015 та 2016 році. Звіт описує процес проведення спостереження, а також рекомендації щодо того, як зробити виборчі процеси на Гаїті більш інклюзивними для людей з інвалідністю.

Звіт про моніторинг виборів у Косово

[Democracy in Action and HandiKOS, Inclusion of People with Disabilities in the Electoral Process \(2014\)](#)

Цей звіт, складений у партнерстві між IFES, Democracy in Action (DiA) та HandiKOS, детально описує процес довгострокового спостереження за виборами,

проведеного правозахисниками, які виступають за права людей з інвалідністю у Косово, в 2014 році.

2014. Розділи звіту включають інформацію щодо методики та стратегії проведення заходів, а також аналіз нормативно-правової бази, проведення кампанії та самого дня голосування.

INCLUSION OF PEOPLE WITH DISABILITIES IN THE ELECTORAL PROCESS

ОБСЄ/БДІПЛ

[Our Right to Participate – Promoting the Political Participation of Persons with Disabilities in Political and Public Life Recommendations \(2016\)](#)

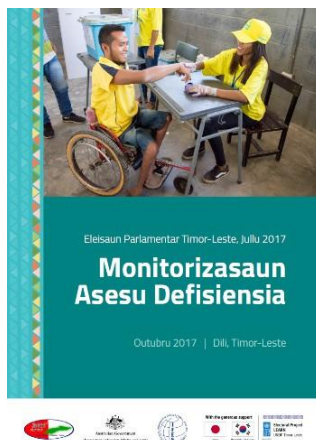

За підсумками експертної конференції "Our Right to Participate", в якій взяла участь IFES, було розроблено набір рекомендацій для Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) для забезпечення рівних можливостей повноцінної участі в політичному житті.

Моніторинговий звіт щодо виборів у Східному Тиморі

RHTO and IFES, *Disability Access Monitoring* (2017)

Цей звіт зі спостереження, створений RHTO та IFES, висвітлює результати виборів, проведених у жовтні 2017 року. Звіт також містить рекомендації щодо посилення інклюзії у виборчому процесі для Технічного секретаріату з адміністрування виборів, Національної виборчої комісії, Уряду Східного Тимору, ЗМІ та іншими ОЛІ. Звіт RHTO на основі доказів створює платформу для RHTO та інших ОЛІ для продовження адвокації за дотримання політичних прав людей з інвалідністю. Звіт доступний англійською мовою та мовою тетум.

Додаток 2. Визначення

Термінологія	Визначення
Доступний	Місце, заклад, робоче середовище, послуга чи програма, до яких люди з інвалідністю можуть легко дістатися, увійти, експлуатувати, брати участь та/або використовувати безпечно, самостійно та з гідністю.
Доступні формати	Друкована, аудіо- або візуальна інформація, доступна для людей з інвалідністю.
Допоміжний пристрій	Інструмент, що допомагає виконувати задачі чи здійснювати інші функції, виконання яких без нього ускладнене чи неможливе.
Бар'єр, пов'язаний зі ставленням	Стереотипи про людей з інвалідністю чи стигма, що впливають на доступ
Слухова інвалідність	Стан, що впливає на слух; людина може бути нечуючою або мати слабкий слух
Бар'єр	Обмеження доступу до будь-якого процесу, приміщення чи матеріалів
Шрифт Брайля	Система писемності, яка складається з об'ємних точок, що може використовуватися незрячими людьми або людьми з обмеженим зором

Контрольний список	Питання, які використовують спостерігачі за виборами, щоб зібрати інформацію про виборчий процес
Комунікаційний бар'єр	Обмежений доступ через те, що формати чи методи обміну інформацією не є доступними
Організація людей з інвалідністю	Громадська організація, що управляється людьми з інвалідністю та функціонує для них

Термінологія	Визначення
Легкий для читання	Текст, в якому зміст, формулювання, ілюстрації та графічна верстка спрощені для забезпечення легкості використання людьми з інтелектуальною інвалідністю або людьми, які не є носіями відповідної мови
Бар'єр, пов'язаний із середовищем	Фізичне планування та облаштування приміщень, що обмежує доступ для людей з інвалідністю
Інституційний бар'єр	Закони та політики, які не включають людей з інвалідністю
Інтелектуальна інвалідність	Термін, який використовується для позначення обмеженої спроможності особи навчатися на очікуваному рівні та функціонувати в повсякденному житті
Довгострокове спостереження	Місія, під час якої збирають інформацію стосовно процесів на всіх етапах виборчого циклу (до та після дня голосування)
Інтеграція	Процес, завдяки якому люди з інвалідністю включаються у програми допомоги та суспільне життя як рівноправні учасники та лідери.
Формулювання, що пріоритизують людину	Термінологія, що використовує слово "людина" перед словами, які стосуються поняття інвалідності, наприклад "виборці з інвалідністю" або "жінка, що користується

Фізична інвалідність	Стан, що впливає на мобільність, здатність до пересування чи тіло
Психосоціальна інвалідність	Стани, що впливають на пізнавальну функцію, емоції та поведінку
Розумні пристосування	Надання матеріалів або забезпечення умов середовища, що дозволяють людям з інвалідністю брати участь та робити свій внесок на рівній основі з іншими
Короткострокове спостереження	Місія, під час якої збирають інформацію щодо процесів, які відбуваються у день голосування
Мова жестів	Форма комунікації, яка використовує жести кистей рук
Тактильні	Об'ємні символи, які можна використовувати в умовах, якщо люди не володіють шрифтом Брайля
Універсальний дизайн	Всі будівлі, матеріали та процеси з самого початку розроблені таким чином, щоб бути доступними як для людей з інвалідністю, так і для людей без неї
Зорова інвалідність	Стани, що впливають на зір; люди можуть бути незрячими або мати слабкий зір

Global Expertise. Local Solutions.
Sustainable Democracy.

2011 Crystal Drive | 10th Floor | Arlington, VA 22202 | www.IFES.org | www.ElectionAccess.org